

RECICLANT
ARQUITECTURES ESPORTIVES
Cas pràctic **NOU MESTALLA**

UNIVERSITAT
POLITÀCNICA
DE VALÈNCIA

ESCOLA TÈCNICA
SUPERIOR
D'ARQUITECTURA

Grau en Fonaments de l'Arquitectura
Alumne. José Luis Camps Llopis
Tutor. Juan Grau Fernández
Curs 2017 _2018

00_TREBALL FINAL DE GRAU RECICLANT ARQUITECTURES ESPORTIVES **cas pràctic Nou Mestalla**

Resum.

El reciclatge arquitectònic serveix per a poder recuperar espais, i fer que tinguem ús o que en tinguem un de nou. L'arquitectura esportiva és el paradigma per excel·lència d'una arquitectura amb data de caducitat, molt lligada a un únic ús, també vinculada al temps i al context social amb el que conviu. Per tant reflexionar al voltant de què passa amb aquestes mega-construccions, i de quins usos alternatius se li poden donar, és el punt principal d'aquesta investigació. Fer visibles les possibilitats que es poden realitzar al "Nou Mestalla", que per mitjà de l'anàlisi d'altres exemples de reciclatge arquitectònic, pretén aportar variables per a que pugui ser factible el possible reciclatge d'aquest espai d'oportunitat

Resumen.

El reciclaje arquitectónico sirve para poder recuperar espacios, y hacer que tengan un uso u otro diferente. La arquitectura deportiva es el paradigma por excelencia de una arquitectura con fecha de caducidad, muy ligada con un uso único, también vinculada al tiempo y al contexto social con el que convive. Por tanto, reflexionar sobre qué pasa con estas mega-construcciones, y que usos alternativos se le pueden dar, es el punto principal de esta investigación. Hacer visibles las posibilidades que se pueden realizar en el "Nou Mestalla", que por medio del análisis de otros ejemplos de reciclaje arquitectónico pretende aportar variables para que pueda ser factible el reciclaje de este espacio de oportunidad.

Abstract.

Architectural Recycling serves to recover spaces and to have the same usage or a different one. Sports Architecture is the paradigm par excellence, of an architecture with a maturity date, very tied to "the unique use" concept, and also linked to the time and social context, in which it coexists. Therefore, reflecting on what happens with these mega-constructions, and which alternative uses can also be done, these develop the main points of this research. To visualise the possibilities that can be realised in "Nou Mestalla", with the analysis of other examples of architectural recycling, pretends to provide variable possibilities and allow to be feasible the architectural recycling with this opportunity space.

Paraules clau.

Temps; Arquitectura esportiva ; Reutilitzar ; Recuperar espais.

Palabras clave.

Tiempo; Arquitectura deportiva; Reutilizar; Recuperar espacios.

Key Words.

Time; Architectural recycling; Re-use; Recover spaces.

Índex

00_TREBALL FINAL DE GRAU.....	RECICLANT ARQUITECTURES ESPORTIVES cas pràctic Nou Mestalla	1
01_Per què el reciclatge arquitectònic?		8
02_ Reciclatge arquitectònic.		14
02.1_ Estratègies.		15
02.1.1_ Quin és el significat etimològic del reciclatge arquitectònic?		19
02.1.2_ Què és? Per a què serveix?		23
02.1.3_ Quina ha sigut l'evolució històrica del reciclatge arquitectònic?		27
02.1.4_ [RE]		31
02.1.5_ Què és el reciclatge invisible?		38
02.1.6_ Què és el <i>timing</i> ?.....		40
02.1.7_ Com afecta el context social, ecològic i ambiental a la variable temps?		41
02.2_ Exemples de reciclatge arquitectònic.		46
02.2.1_ (13 a.C.-1932 d.C.) Teatre Marcello. Roma, Itàlia.		47
02.2.2_ A. Franco (2007-12) Escorxador de Madrid. Madrid, Espanya.		49
02.2.3_ J.D. Santos (1986) Torre Alcoholera San Isidre, Granada, Espanya.		51
02.2.4_ H. Arquitectes (2016) Centre Cívic Cristalleria Planell, Barcelona, Espanya		53
02.2.5_ P. Zumthor (2007) Meel Fabrik. Leiden, Països Baixos.		55

02.2.6_ S. Cordeschi (2013) Antic Escorxador Testaccio. (Pavilion 2B) Roma, Itàlia.	57
02.2.7_ M. Ocaña (2012) Sede Casa Mediterrani. Alacant, Espanya	59
02.2.8_ S. Errazúriz (2006) La memòria d'un arbre d'un camp de concentració. Santiago, Xile.	61
02.2.9_ F. Artengo, F. Menis, J. Pastrana (2004) Piscina al riu Spree, Berlín, Alemanya	63
03_Cas pràctic	66
03.01_Contextualització	67
03.02_Arquitectures esportives reciclables o reciclades	69
03.03_ Quin és el potencial de les arquitectures esportives? ...	87
03.04_Per què el Nou Mestalla?	89
03.05_Quines mancances i virtuts té el barri on s'implanta l'estructura del Nou Mestalla?	95
03.06_Quines recomanacions hauria d'incloure el programa de la proposta d'actuació?	98
04_Conclusions.....	101
05_Bibliografia	107
06_Referències digitals	109
07_Índex d'imatges	112
08_Biografies:	117

<<No pots posar alguna cosa nova en un lloc simplement. Tens que absorbir el que veus al teu voltant, allò que existeix a la terra i després utilitzar aqueix coneixement junt amb el pensament contemporani per a interpretar el que veus>>

Tadao Ando

01_Per què el reciclatge arquitectònic?

El reciclatge arquitectònic és un mode de recuperar/ actualitzar un projecte arquitectònic adaptant-lo a un altre context i dotant-lo altra vegada de vida.

Un estadi de futbol dona moltes possibilitats, ja que la mateixa secció longitudinal del projecte, ja dona idea de la dimensió de l'espai què és capaç d'acotar. Dintre d'aquest, es pot aprofitar tant la part coberta que es troba a sota de les graderies, com la part no coberta.

Aprofitant allò construït, existeix la possibilitat d'adaptar multitud d'usos, ja que la flexibilitat d'aquest espai acotat és immensa.

Potser, el primer que ens ve a la ment quan analitzem la secció, és saber de quina tipologia d'edifici del qual pot vindre. Del teatre grec? Tal vegada sí, ja que podríem afirmar que el teatre grec és el germen o llavor inicial de la qual va evolucionar com a tipologia constructiva.

Amb la construcció de l'Amfiteatre Flavi (72-80 d.C.), aquesta tipologia assoleix el màxim esplendor, per mitjà del plantejament de la simetria del *Koilon* d'un teatre grec obtingueren un anell complet i que acotava més espai de graderies, per poder representar un espectacle 360° i així també, poder fer partícip a més gent.

La tipologia d'un estadi de futbol, és en concepte, el mateix que trobaríem a l'amfiteatre Romà, l'única diferència *a priori*, a banda de l'edat de la construcció i de la tecnologia constructiva, és l'espectacle que pretenien albergar i alberguen, ja que, s'estima que l'amfiteatre

Flavi acollia unes 65.000 persones per a veure les lluites a mort dels gladiadors, i el nombre d'espectadors no difereix massa de la quantitat d'aficionats que caben a un estadi "ràndom" de qualsevol equip punter de la primera divisió espanyola.

Degut a la gran massa social que arrosseguem, aquestos esdeveniments, requereixen grans espais o construccions, que a la majoria de casos són projectats en un àmbit d'opulència.

Moltes d'aquestes estructures colossals, projectades amb un ràpid anàlisi, a causa de la urgència dels interessos polítics, fa que a la fi, tinguen un ús efímer, acaben romanent al lloc on s'han erigit com si foren edificis fantasma, ja siga temporalment o de manera més continuada.

Les olimpíades, les EXPO, els mundials de futbol o bé les competicions esportives federades i professionals, tenen la finalitat de mostrar el potencial de diferents països o organitzacions, en les que competeixen entre ells. Són l'exemple de grans esdeveniments que promouen la construcció d'aquesta tipologia de construccions. I moltes d'aquestes tenen molt de potencial per a ser reciclades. Com és el cas del Pavelló d'Espanya a l'Expo de Shangai 2010 que va ser reciclat en un centre cultural.

Però paga la pena la inversió econòmica per a la construcció d'una mega-estructura d'aquest tamany? Potser si fórem polítics, diríem que la solució és obvia, posat que com deien als temps del romans *com ja deia el poeta romà Juvenal al s. I d.C. <al poble, pa i circ>*

Per tant, aquesta construcció evoluciona com a entreteniment del poble, però a diferència dels temps romans, actualment un partit de futbol rarament dura més enllà d'un parell d'hores i, per tant, generar un espai tan gran per a gaudir-lo només unes 16 h al més, en el millor dels casos, resulta un poc capritxós, sobretot a l'àmbit econòmic.

D'altra banda consumim més del que produïm, el consum en energies fòssils, la gran desforestació massiva, les grans indústries

alimentàries que han d'augmentar la producció per alimentar a tota la població que creix exponencialment, i la contaminació que això aporta, és reflex de que hem de canviar el model de consum.

El sistema de consum està fora de control, i una solució molt bona són les 3 R, Reduir, Reciclar i Reutilitzar. Per tant aplicar esta regla a l'arquitectura ha de ser equivalent al reciclatge arquitectònic.

Exemples hi ha molts al llarg de la història i arreu del món, per tant, ací "no es pretén descobrir la pólvora", sinó que es pretén fer visible solucions que s'han pres i que podrien ser vàlides per a donar-li vida a qualsevol construcció.

Actualment pareix que comença a prendre cos la possibilitat de finalitzar l'estadi, però açò no lleva que existeix la possibilitat de plantejar una alternativa que done resposta a altres circumstàncies, que podrien presentar-se en altre context econòmic, social o fins i tot històric. O tal vegada afegir-ne alguna com alternativa a considerar per l'actual promotor.

Però com podria aprofitar-se aquesta mega-construcció, per a què tinguera un ús més continuat? De primeres i en altre context, una possible resposta seria la polivalència. Però com podria fer-se més polivalent?

La polivalència d'ús i reciclatge és la solució del problema del Nou Mestalla. A València, tenim un gran monument al formigó, en desús temporalment. I urgeix donar-li solució.

El reciclatge arquitectònic és necessari, necessitem reciclar els espais contaminats de construccions dolentes, respectar la natura i crear espais verds quan tinguem ocasió. A València tenim l'horta, i cal respectar-la, però no ens hem d'oblidar que el bosc mediterrani també pot ser introduït de nou a la ciutat. El Nou Mestalla és un espai d'oportunitat, que amb l'excusa de transformar-lo en un nou pulmó verd de la ciutat, element que la millore, iniciant una transformació que aconseguisca més espais verds.

España 西班牙

The image captures the Spanish Pavilion at the Shanghai World Financial Center at night. The building's facade is a striking, golden, tree-like structure composed of numerous vertical, branching elements that resemble tree trunks and branches. The entire structure is illuminated from within, creating a warm, golden glow. The word "España" is written in large, white, illuminated letters across the middle of the facade, with the Chinese characters "西班牙" (Xìbānyá) positioned to its right. Below the main facade, a glass-enclosed entrance area is visible, with some people walking around. In the foreground, two men in dark jackets are standing and looking towards the camera. The background is a dark, clear night sky.

02_ Reciclatge arquitectònic.

<< La meitat de la humanitat contamina per a produir, l'altra meitat contamina per a consumir [...]>>

Rem Koolhaas

02.1_ Estratègies.

Enfrontar-se a un reciclatge arquitectònic requereix un mínim d'estratègies per poder esbrinar quins mecanismes poden funcionar i quins no. Està clar que hi ha moltes estratègies, l'anàlisi de diverses actuacions realitzades al llarg d'estos últims anys ens ofereixen pistes vàlides per establir uns criteris objectius.

Analitzar el context històric de les construccions a reciclar, aprofundir a la història del concepte reciclatge arquitectònic, esbrinar les definicions dels diccionaris de llenguatge, l'ús del prefix [RE], plantejar-se quines formes existeixen de reciclatge arquitectònic, així com també, analitzar el fracàs de construccions efímeres, ens guiarà per a prendre les decisions correctes d'aquesta reflexió sobre el possible reciclatge arquitectònic del Nou Mestalla.

Per a un bon exercici de reciclatge, cal tenir en compte i deixar clar que aquesta intervenció ha de tenir la possibilitat de poder-se revertir en un futur.

És molt important que un edifici que ha tingut un alt cost mediambiental i que al mateix temps ha estat abandonat, encara que siga temporalment, pugua ser transformat en un node d'activitat de forma més continuada.

És necessari recuperar molts dels edificis ja construïts, per a reconvertir-los en allò que la societat demanda, principalment per reduir l'impacte mediambiental i així repercutirà positivament a la nostra societat.

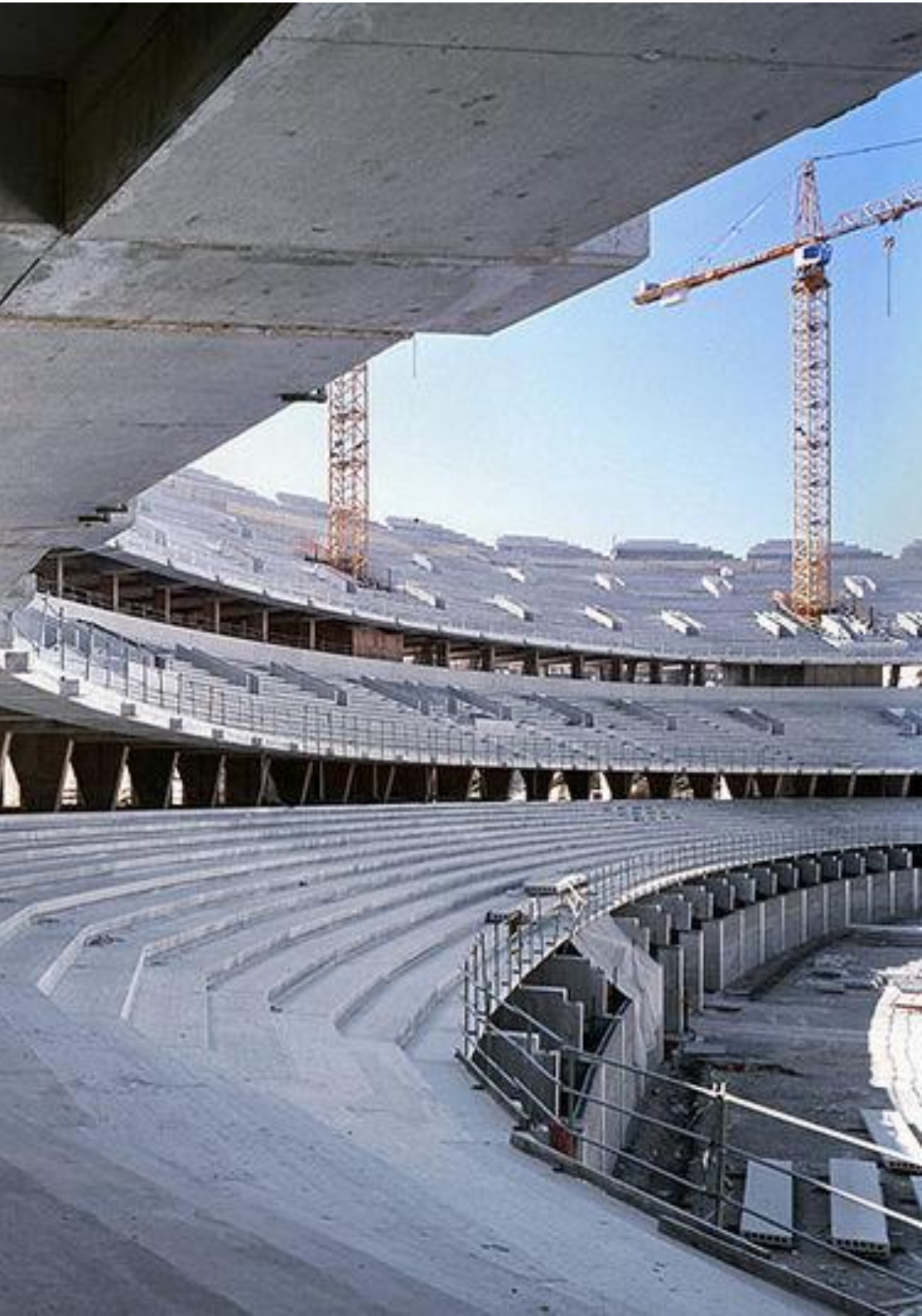
Mantenir, respectar, o millor encara, augmentar l'espai d'horta, el bosc silvestre, deixar espais per a què la fauna i la flora autòctona puguen viure, fent que els ecosistemes tornen a ser sostenibles, deu ser posicionament ètic en el futur.

De vegades, "El més difícil de fer, és allò que està proper a fer res", que la sèrbia Marina Abramovic, artista pionera de la performance, ens llança, desafiant, des de el cartell anunciador del documental titulat: "L'artista està present", i és que, de vegades, no fer ninguna actuació, en ocasions pot reciclar un espai.

Aprofitar, optimitzar, o reinterpretar allò reciclat, deu ser fonamental per justificar la intervenció de transformació. Els camps terrassats d'arròs xinesos, recorden, de manera explícita, les graderies d'un camp de futbol com pot ser les del Nou Mestalla. Un fet tant simple com la colonització ordenada per part de la vegetació del "koilon", serveix per a transformar radicalment un espai en dessús.

Per tant, als següents punts d'aquest treball, es procedirà a esmicolar aquelles estratègies rescatades dels exemples que se van a analitzar, donant-li el desenvolupament mínim per a entendre com funcionen els diversos mecanismes que es podran emprar al reciclatge arquitectònic del Nou Mestalla.

02.1.1_ Quin és el significat etimològic del reciclatge arquitectònic?

Re + cicle:

Re-: Del llat. *re-*.

1. *pref.* Significa 'repetició'. *Reconstruir*.
2. (...)
3. *pref.* Denota 'intensificació'. *Recarregar, resec.*
4. (...)

Cicle: Del llat. *cyclus*, y este del gr. κύκλος *kýklos* 'cercle', 'roda'.

1. *m.* Període de temps que, acabat, se torna a contar de nou.
2. *m.* (...), 3. *m.* (...), 4. *m.* (...)
5. *m.* Conjunt de transformacions per les que passa un cos fins a tornar al seu estat inicial. *Cicle del carboni*.
6. *m.* (...), 7. *m.* (...), 8. *m.* (...), 9. *m.* (...), 10. *m.* (...), 11. *m.* (...), 12. *m.* (...)

Reciclatge:

1. **m.** reciclament

Reciclament:

1. **m.** Acció i efecte de reciclar.

Reciclar:

1. **tr.** Sotmetre un material utilitzat a un procés per a què se puga tornar a utilitzar.
2. **tr.** Donar formació complementària a professionals tècnics per què amplien i posen al dia els seus coneixements.
3. **tr.** Donar una nova formació a professionals o tècnics per a què actuen en altra especialitat.
4. **tr.** **Tecnologia.** Sotmetre repetidament una matèria a un mateix cicle, per ampliar incrementar els efectes d' aquest.

Arquitectònic:

1. **adj.** Pertanyent o relatiu a l'arquitectura.

Reciclatge arquitectònic:

És l'acció i efecte de reciclar alguna cosa pertanyent o relativa a l'arquitectura. Que té molt a veure amb una ètica ecològica, social i d'optimització de recursos.

Per tant, aquest és el procés etimològic del què es parteix, per acabar de comprendre què és el reciclatge arquitectònic, s'hauran d'analitzar diversos exemples per veure quins tipus de reciclatge s'ha utilitzat en ells i poder extraure quins procediments utilitzen, per a poder establir una metodologia d'investigació.

02.1.2_Què és? Per a què serveix?

Per tant, una vegada evolucionats els conceptes, i deixant de banda la definició d'arquitectura, el reciclatge arquitectònic és una ferramenta que serveix per aprofitar de nou un espai, deteriorat o en desús, per a adaptar-lo a un nou context, i fer que comence a tindre un altre ús.

Històricament és una operació molt utilitzada, malgrat que l'assimilació del concepte podríem dir que és una cosa innovadora, la restauració o la reutilització d'edificis; ja se feien molt abans de què els arquitectes es plantejaren l'acció de reciclatge arquitectònic com un acte de projectació total.

Per tant, és reciclatge, donar-li altre ús diferent d'una forma no pensada inicialment a la creació de l'objecte?

Una cova a la natura és una cosa atzarosa, l'acció de l'erosió de diversos elements sobre la roca crea un espai d'oportunitat, que *a priori*, no era el nucli conceptual del seu disseny o per al què havia estat dissenyat per la natura, com bé ens mostra Antón García-Abril en el seu projecte "Ca'n Terra" a Menorca.

És el reciclatge dels primers homínids primitius, que es van refugiar d'una tempesta o d'altre escenari nociu, l'acte que va transformar la cova, de element accidental a primer habitatge humà.

Però com influeixen les modificacions espacials en l'ús? Influeixen de manera vinculada, és a dir, una modificació espacial porta implícita a la majoria dels casos, un canvi d'ús.

Aquestes modificacions en funció del grau d'actuació, afectaran en major o menor mesura als usos, i aquesta afecció és causa de la pròpia definició d'utilitzar, ja que, fer servir una cosa per a alguna tasca, implícitament requereix d'un espai o espacialitat física o virtual.

La capacitat de modificar la conducta d'un individu amb l'alteració sobre la percepció de l'espai, perquè ha hagut un canvi a la societat o una transformació del pensament dominant, pot produir un reciclatge arquitectònic.

L'acte de posar en valor elements existents i reutilitzar-los de nou és un mode de reciclar, al igual que reutilitzar un objecte i introduir-lo en un espai.

També ofereix la possibilitat d'ajudar a pal·liar parcialment l'excés de consum de tot allò que ens envolta, ja que consumim espai, consumim objectes, consumim menjar aquest últim indispensable, consumim energies casi per a fer qualsevol acció.

La societat requereix d'un canvi, també a les tècniques constructives, ja que al actual ritme de construcció, recursos com la sorra la faran escassejar, ja que qualsevol morter, ciment, cristall, o material constructiu, posseeix aquest material com a matèria prima. La demanda del ciment al món els últims 20 anys, s'ha incrementat un 60% i a Xina un 470%, aquest ritme de consum és inviable.

Per tant l'acció de reciclar sembla, conceptualment, una operació interessant, i si a més a més, li afegim la relació directa amb l'àmbit de l'arquitectura, es transforma en un "colós" digne de ser estudiat.

Resumint, el reciclatge arquitectònic és com l'acte d'habitar una cova, l'acte d'ocupar un espai i transformar-lo, l'acte de reinventar els usos que se li poden donar, l'acte de canviar la conducta i pensament del conjunt dels individus, l'acte de reinterpretar les normes establertes, l'acte d'aprofitar-ne els recursos disponibles per a evitar un gran impacte medi-ambiental, però sobretot és l'oportunitat d'investigar i ajudar a que la societat progresse adequadament.

02.1.3_Quina ha sigut l'evolució històrica del reciclatge arquitectònic?

El reciclatge de construccions per adaptar-les a nous usos ha sigut un fet recurrent al llarg de la història de la humanitat.

Ja en el s. IV a.C., Diògenes, filòsof grec perteneixent a l'escola cínica i què vivia a un tonell amb el seu gos, es pot considerar el primer gran "reciclador". La tradició narra una anècdota succeïda entre ell i l'home més poderós del món, Alexandre Magne, i que apareix reflectida a un baix relleu en el Palau Albini a Roma.

El fet d'aprofitar tot aquell recurs possible, sempre ha estat present fins a meitat de segle XX d.C. on s'ha magnificat i globalitzat l'economia capitalista, que ha sigut la causant de la ràpida erosió del planeta.

En l'actualitat molts dels arquitectes comencen a emprar eufemismes sobre l'acte de restaurar una construcció, anomenant-los d'altra forma, fa que tinguen més llibertat d'actuació sobre l'intervenció.

Centrant-nos en els plantejaments teòrics sobre el reciclatge arquitectònic, hi ha que afegir que són relativament recents. Sobre tot han sorgit al s. XX d.C., i ara, al segle XXI d.C., comencen a agafar la màxima expressió, fins al punt, que el concepte més paregut que s'utilitzava per a renovar una construcció i adaptar-la als nous temps era la restauració.

L'acció de restaurar un edifici era un fet comú al llarg de la història, però va ser Violet Le Duc el primer en plantejar al s.XIX d.C. el primer

manual per a fer aquesta. Paral·lelament, al Regne Unit, Ruskin també va plantejar diferents teories i escrits al voltant de com recuperar construccions. A l'Itàlia, Camillo Boito, plantejà una tercera via d'enfocar aquesta, i és posteriorment Leopoldo Torres Balbás y Gustavo Giovannoni, quins van a desenvolupar, el primer a Espanya i el segon a Itàlia, les teories de l'escola italiana que arranca amb Boito.

El fet de que cada arquitecte què plantejava una actuació d'aquesta magnitud tinguera completa llibertat, que era bona en mans d'un arquitecte amb sensibilitat cultural i no així en mans d'un arquitecte amb mancances d'aquesta que executava operacions amb tot el "perill" que allò comportava, van fer que aparegueren els primers codis de restauració i manuals de bones pràctiques.

Aquestos actes provocaren l'aparició de plantejaments teòrics al voltant de la restauració. Les bases del terme "restauració arquitectònica" pretenien la conservació, la prevenció, la salvaguarda i per últim la intervenció per al seu posterior manteniment.

La restauració es preocupava, especialment de, possibilitar compatibilitats, ja siga bé, de tècniques constructives, o bé, de la unió entre materials per a que no deterioraren l'existent, i que semblaren en conjunt un estil homogeni.

El reciclatge arquitectònic ha evolucionat de la restauració, ha fet seus molts dels principis que perseguien els crítics arquitectònics creadors de la restauració, però afegint termes de sostenibilitat, ètica social, ètica econòmica, consciència mediambiental ....

D'altra banda i molt anteriorment a aquestos plantejaments teòrics escrits, s'ha de nomenar que molts monuments de l'antiguitat clàssica van ser reciclats. Entre d'ells podríem nomenar, el Pantheon d'Agrippa, reconvertit a una església, El Mausoleo d'Adriano, reciclat en Fortaleza què és l'actual Castello Sant Angelo (antic refugi papal), la Mezquita de Còrdoba, Santa Sofia i "Il Colosseo Flavio", tot son actuacions que han patit un reciclatge al llarg de la història, i que han arribat a perdurar fins els nostres dies.

02.1.4_ [RE] .

"Estratègia que consisteix en afegir el prefix [RE] per a dotar al concepte d'un èmfasi o intensificació"

<<Un edifici té dos vides. La que imagina el seu creador i la vida que té. I no sempre són iguals.>>

Rem Koolhaas

02.1.4.1_ [RE]staurar.

Restaurar:

1. Arreglar els desperfectes d'una obra d'art, un edifici o una cosa.
2. Posar una cosa en l'estat o estimació que abans tenia.

Restaurar és una operació molt estesa arreu del món, tenint en compte que existeix molt de patrimoni heretat, el fet de restaurar-lo, permet que arribi a les noves generacions.

Hi ha dues corrents molt marcades, una amb molt poca intervenció, fent que no es note, produint una mínima intervenció per a tornar-lo a un punt d'actualització o reinici, però sense caure en l'error d'intervindre per a fer una falsificació.

L'altra corrent és aquella que intervé d'una manera més agressiva, en la qual es nota que hi ha una actuació sobre l'edifici, però on aquesta posa en valor allò vell per mitjà de allò nou.

02.1.4.2_ [RE]ciclar.

Reciclar:

1. Sotmetre materials utilitzats o deixalles a un procés de transformació o aprofitament perquè puguin ser utilitzats novament.
2. Sotmetre repetidament una matèria a un mateix cicle, per ampliar o incrementar els efectes d'aquest.

Reciclar du implícit el concepte de sostenibilitat i, per tant, és el que s'ha de buscar. El gran exemple a la natura d'ésser viu que recicla és el carranc ermità, aquest, quan creix, canvia la closca que el protegeix i, per tant, la seua filosofia de vida és el reciclatge.

Es podria dir que reciclar una casa, una antiga fàbrica, un antic hospital, un estadi de futbol, o qualsevol espai creat per a una EXPO, Olimpíada, Mundial, o Europeu, és, d'alguna manera, transformar-s'hi en "carranc ermità".

Utilitzar les energies renovables és un reciclatge energètic, ja que, l'energia ni es crea ni es destrueix, sols es transforma i, per tant, és necessari incorporar-lo en un context on l'energia que consumim prové, en la major part dels casos, d'energies fòssils causants de la majoria d'emissions de CO₂, que al mateix temps, causen l'escalfament global i el canvi climàtic.

02.1.4.3_ [RE] valoritzar.

Revaloritzar:

1. Fer que augmente el valor d'una moneda o altra cosa.
2. Concedir o tornar a certa cosa o persona el valor o l'estima que havia perdut.

El concepte de revaloritzar se presenta fonamental, ja que, per a ser utilitzada una cosa o espai, ha de tindre un valor per a l'usuari.

A la fi, revaloritzar, té molt a veure amb zonificar i amb l'optimització de l'espai, ja que, acotar una determinada àrea per a fer certa activitat, és donar-li'n ús. L'optimització ha d'estar sempre present per tal d'evitar una malversació espacial que pot perjudicar l'ús o activitat.

Quant més polivalent siga una estructura, construcció o espai, més valor tindrà, i en el procés de reciclatge arquitectònic, té l'eina per a ser revaloritzada.

02.1.4.4_ [RE] pensar.

Repensar:

1. Tornar a pensar sobre una cosa i fer-ho amb reflexió i deteniment.

Repensar és una estratègia de "girar el calcetí" per poder optimitzar millor un recurs o un espai. Aquest fet és el que es produeix en molts reciclatges, i en moltes ocasions, està relacionat amb un canvi de perspectiva.

Aquest canvi serveix, en molts casos, per tornar a donar-li vida a aquell objecte o cosa obsoleta, o d'altra banda, dotar-li d'una polivalència que no anava junt amb el manual d'instruccions del objecte, cosa o espai.

Repensar és fonamental, i magnificar les virtuts i minimitzar els defectes, fa que augmente el confort del possible usuari, i que per tant, es reduïquen les possibilitats de què acabe deteriorant-se per una mancança d'ús.

02.1.4.5_ [RE] utilitzar.

Reutilitzar:

1. Tornar a utilitzar un objecte o cosa amb una funció diferent a la que tenia originalment.

Reutilitzar està directament relacionat amb repensar, però que, a més a més du implícit un concepte més ecològic.

Aquest acte beneficia al medi- ambient, mitjançant l'estalvi d'energia que obtenim al no tindre que fabricar un objecte o espai de nou.

Reutilitzar és un concepte sostenible, ja que gastar allò que ja existeix, es troba implícit en la definició del mateix concepte de reutilitzar.

El reciclatge arquitectònic es presenta fonamental, mitjançant, el reciclatge d'espais, construccions o objectes que alteren i ajuden a dur a terme aquest procés.

02.1.5_ Què és el reciclatge invisible?

Són aquells canvis virtuals o no físics, i que influeixen directament en l'ús d'una construcció, sobretot, des del **punt de vista** de l'usuari.

Quan aparentment **no** es produeixen **canvis**, però es produeixen situacions que contribueixen a la continuïtat, al manteniment i a l'aprofitament de la construcció existent, estem davant d'un reciclatge. Aquesta podria ser una forma d'enfocar què és el reciclatge invisible.

Però que passa si es produeix una guerra, un holocaust, una catàstrofe natural, una crisi econòmica, o bé una migració massiva? Totes aquestes poden fer que, a causa d'un **canvi** a la mentalitat de l'usuari, la lògica per la qual han estat pensades moltes construccions, pot afectar a l'**ús** inicial i faça que es produïska un canvi en com s'utilitzava aquesta construcció. I és el fet de la **nova manera d'utilitzar** la construcció en la major part dels casos abandonada, la que crea automàticament aquest reciclatge.

La majoria de les construccions que dissenyem, les plantegem en **contextos estables**, projectem rarament l'ús a mitjà i llarg termini.

Suposem una **caducitat** a les construccions de 50 anys en molts casos, però ens preguntem en realitat que passa més enllà d'aqueixa franja de temps?

A la fotografia anterior observem un estadi de futbol palestí, i a causa de la guerra i després de la destrucció parcial de les graderies, la gent que ha perdut la casa, ha sigut, la que ha produït el reciclatge de l'estadi convertint-lo en un lloc on refugiar-se.

02.1.6_ Què és el *timing*?

Com es **rentabilitza** una construcció, és fonamental a l'hora de crear una construcció eficient i aprofitada. El reciclatge d'usos fora dels **horaris** habituals, o bé l'aprofitament de la part existent d'altra forma és altre punt essencial a l'hora de plantejar el reciclatge arquitectònic.

Així i tot, si no es té en compte, podem caure en reciclar un edifici, donant-li tan sols un nou ús, i aquest no ser tant funcional i **eficient** com hauria de ser.

Organitzar per tant en funció del temps com utilitzem una construcció (Navarro Bosc, 2016) és sinònim de garantia d'èxit, en quant al possible bon manteniment de la construcció, ja que si una cosa s'utilitza, en cas de què es deteriore, provoca la necessitat de recuperar-la o arreglar-la.

Un exemple de "timing" és allò que succeeix al carrer Colón de València, ja que en funció de la data i dels comerços de la zona, el carrer té una vida i moviment o una altra.

Com s'aprofita un espai en funció de la variable temps, de l'estació del any, és el què es produeix al litoral, on a les nostres platges, en funció del sol i del temps, la platja pateix diversos usos, i com també l'oratge influeix per a fer uns esports aquàtics concrets o altres; a la sorra, en canvi, passejar, prendre el sol, jugar un partit a "pales" dibuixant a la sorra els límits del terreny de joc, - els més menuts juguen amb la sorra, -però en canvi a la vesprada, la gent llig més llibres, degut a que no hi ha tanta activitat, per tant tot açò és un exemple d'optimització d'un espai en funció de l'ús.

02.1.7_ Com afecta el context social, ecològic i ambiental a la variable temps?

És doncs el *quid* de la qüestió. Podríem afirmar que influeix de manera directa i transcendental.

El cas més notori és la ciutat de Detroit als Estats Units, una ciutat pròspera que acollia la seu de General Motors, de la Ford o de Chrysler, i que va ser la quarta ciutat nord americana més poblada.

La bancarrota financera de l'ajuntament va fer que es deixaren de mantenir moltes propietats e instal·lacions d'aquesta.

El Silverdome, o el que era l'estadi cobert més gran del món, a causa del canvi de residència de l'equip que l'utilitzava, s'abandonà, el 2013, a causa de la falta de manteniment, la seua coberta es va enfonsar parcialment.

Actualment és un espai en ruïnes què és troba a mig derruir, ja que en desembre del 2017, com que no es podia reutilitzar com a estadi per la falta d'un equip que l'utilitzara, el seu actual propietari va decidir subhastar tot el que es poguera i enderrocar l'estructura resultant.

Aquest fet deixa clar que tant si la gent l'utilitza com si no, la variable ecològica i ambiental que va suposar la construcció de l'estadi, no ha sigut tinguda en compte per evitar la seua demolició. És la variable temps, la que ha desencadenat una sèrie d'esdeveniments que han sigut mortals per la pervivència d'aquesta mega-estructura.

Altre exemple el trobem al cine, on a les pel·lícules de "Obivlion" o bé a la de "Segon Origen", l'últim guió que va escriure Bigas Luna en vida, arquitecte de formació, narren futurs, en els quals a causa de catàstrofes globals, es produeix l'extinció de la major part de la humanitat, deixant com herència la runa d'aquesta tipologia d'arquitectura esportiva.

El pas del temps determina tot, ja que tot depèn del temps, però el fet d'aplicar un reciclatge dóna una segona, tercera o enèsima oportunitat a la construcció en poder tornar a albergar vida.

Tot té una data de caducitat, hui en dia vivim envoltats de productes efímers, d'altres que són programats per a tindre una obsolescència programada que els fa inservibles, és, per això, que perviu el nostre sistema capitalista.

Han creat una societat que genera deixalles per damunt de les seues possibilitats i necessitats, el consum és el *modus operandi* de la societat actual, cosa que hauria de canviar.

Per al planeta i per a la nostra supervivència aquest no és un model sostenible, hem de reciclar-lo o buscar-ne un de nou que siga respectuós amb el medi ambient i amb la societat. Reciclar espais és presenta fonamental dins d'aquesta investigació en el canvi de mentalitat de la societat.

Hem d'estar compromesos amb el present i el futur, almenys a mig termini, evitant generar dinàmiques nocives que ens poden afectar a nosaltres, però que sobretot, afectaran directament als nostres possibles descendents.

Abandonar la utilització d'energies fòssils per energies més netes, i replantejar els sistemes de consum, es pressuposen fonamentals per a dur a terme aquest canvi necessari.

02.2_Exemples de reciclatge arquitectònic.

Hi ha molts exemples de reciclatges arquitectònics al llarg de la història, però sols vaig a analitzar aquells que tenen una aplicació directa en la meua investigació. El fet de parlar de arquitectures genèriques i no centrar-me sols en les arquitectures esportives, és per la simple raó de poder deduir els mecanismes de reciclatge arquitectònic que serveixen per a qualsevol tipologia de construcció.

Aplicar-les al Nou Mestalla serà el repte d'aquest treball acadèmic d'investigació.

<<D'un mode estrany, l'arquitectura és una cosa inacabada, perquè, fins i tot quan l'edifici es finalitza, aquest cobra una nova vida. L'edifici passa a formar part d'una nova dinàmica: com s'habita i com l'utilitza la gent, i què en pensen.>>

Daniel Libeskind

02.2.1_ (13 a.C.-1932 d.C.) Teatre Marcello. Roma, Itàlia.

El teatre Marcello va ser manat construir per l'emperador Juli Cèsar i fou finalitzat l'any 33 d.C. Aquesta construcció va ser, inicialment, un teatre en el qual es representaven obres teatrals.

Després de la caiguda de l'Imperi Romà, la ciutat de Roma es va sumir en una gran crisi en tots els àmbits.

Aquesta crisi va provocar que es produirà un espoli a les construccions d'origen romà, ja siga bé a mode de pedrera o bé reciclant la seua estructura original.

A l'Edat Mitjana, i aprofitant part de l'estructura existent, el teatre Marcello es va transformar en una fortalesa.

L'actual edifici és una actuació de principis de s. XX d.C. que es va transformar en un complex residencial. Actualment sols es conserva la façana original de l'antic teatre, i aquesta està fusionada amb les vivendes que s'adapten a l'anterior estructura.

Aquest exercici de reciclatge és molt anterior a la reflexió del propi concepte, és més, segurament, a l'època a la que intervingueren l'edifici per primera vegada, no estava inventat el reciclatge arquitectònic, ni eren conscients de la possible transcendència de la idea que dugueren a terme.

02.2.2_ A. Franco (2007-12) Escorxador de Madrid. Madrid, Espanya.

L'actuació d'Arturo Franco de posar en valor elements que ja se situaven a l'edifici abans d'intervenir, i que després els utilitza d'altra manera, transforma l'espai i la sensació que allí pots sentir.

A la càmera frigorífica de l'escorxador de Madrid, Franco fa l'operació de mantenir la història: la seua actuació consisteix en "fer res", és a dir, pretén posar en valor aquells elements que des d'un altre punt de vista és considerarien "imperfectes".

Ell decideix per mitjà d'una laca incolora, fixar el sutge, i al mateix temps, la història de l'edifici. Instaura un punt d'inflexió en les corrents de reciclatge arquitectònic, en quant a la filosofia i poesia que hi ha darrere de la pròpia acció de reciclar.

Arturo Franco deixa constància que la seua intervenció de reciclatge naix des de tindre clar que la seua actuació no és el punt final de l'obra, sinó que, a la fi, aquesta intervenció és un punt més en l'eix cronològic de la història d'aquest edifici.

Per tant, aquest acte de reciclatge arquitectònic, estableix les bases per a molts arquitectes espanyols, i tal vegada siga el punt d'inflexió en quant als raonaments preestablerts al voltant del reciclatge arquitectònic.

02.2.3_ J.D. Santos (1986) Torre Alcoholera San Isidre, Granada, Espanya.

El reciclatge d'una antiga destil·leria d'alcohol, corre a càrrec de Juan Domingo Santos. En ella, l'arquitecte produeix una sèrie de microintervencions per a reutilitzar un espai abandonat, on estableix el seu estudi al març de 1986, pel qual motiu renova finestres i bigues en mal estat i substitueix algunes lames de fusta del paviment que és trobaven en mal estat.

L'operació que ell realitza és la "d'okupar" un espai abandonat per a reutilitzar-lo. Intervindre el just per a que continue mantenint la identitat inicial, això si, introduint en l'espai usos totalment diferents als existents en origen. El fet que siga un "espai okupat" li dona un caràcter poètic, que a més a més, millora considerablement l'estat i conservació d'aquest edifici. És la polivalència de la superfície que alberga, allò que el converteix en una reinterpretació molt interessant respecte a possibles reutilitzacions espacials.

Existeix un preciós i menut documental, filmat per Juan Sebastián Bollain, arquitecte, urbanista i cineasta, que narra "la història d'amor" que, al llarg del temps, Juan Domingo Santos va "patir" per l'edifici, i que encara continua.

La intervenció té molt a veure amb com transformar un espai per mitjà de la percepció que tenim sobre aqueix espai i l'ús o els usos que els usuaris li donen.

02.2.4_ H. Arquitectes (2016) Centre Cívic Cristalleria Planell, Barcelona, Espanya.

L'antic edifici de la Cristalleria Planell és un reciclatge integral on es conserven els límits de la intervenció, a on, per dins, creix una estructura nova per a albergar un nou edifici.

Es crea un edifici nou que s'adapta als límits de l'anterior, a banda, s'afegeix una planta més, reinterpretant la façana en eixos punts, i és el fet de què allí hi haguera una cristalleria, fet que justifica la utilització del mur de pavés.

En aquest acte de reciclatge arquitectònic s'han suprimit totes aquelles parts de l'edifici que no hi eren, tant des d'un punt arquitectònic com d'enginyeria estructural, necessàries, i que no aportaven identitat a l'edifici.

Aquesta intervenció, poèticament és l'acció de canviar de contingut però no de continent. S'assembla a l'operació de canviar unes sabates d'una caixa a una altra.

02.2.5_ P. Zumthor (2007) Meel Fabrik. Leiden, Països Baixos.

La Meel Fabrik va ser una fàbrica de farina de diversos cereals creada a l'any 1883, i va ser l'any 1988, quan va tindre que tancar per diversos motius.

Peter Zumthor i el seu equip van proposar el reciclatge arquitectònic d'aquest complex industrial per recuperar-lo com a complex cívic, eliminant les façanes existents i posant en valor l'estructura resultant.

Al 2007 guanyaren el concurs promogut per l'ajuntament de Leiden per intervindre també en el Màster pla urbanitzador del conjunt..

Aquest reciclatge de deixar l'arquitectura en "pell i ossos", fa que l'estructura prenga caràcter, recorda un poc a aquell esquema de com Le Corbusier introduïa les unitats de vivendes dins de aquella estructura de "l'Unitè d'Habitation".

Aquest conjunt d'edificis que componen la Meel fabrik, gràcies a reduir-lo a allò més bàsic, ens obri un món ple de possibilitats, i això és gràcies a la polivalència de possibles reutilitzacions i reinterpretacions de l'espai.

02.2.6_ S. Cordeschi (2013) Antic Escorxador Testaccio. (Pavilion 2B) Roma, Itàlia.

L'antic escorxador de Testaccio a Roma, és una obra de l'arquitecte Gioacchino Ersoch on, fins al 1975, se sacrificaven els animals que s'anaven a consumir a la ciutat. A l'any 2006 es va restaurar, reciclant-lo en l'actual seu de la Facoltà di Architettura di Roma 3. També alberga al seu interior el Museu "MACRO Testaccio" i una xicoteta escola de música.

Vaig tindre el plaer d'estudiar durant 10 mesos entre aquests murs. Recorde que em va impressionar tant la primera vegada que vaig entrar, on pel sostre, encara romanien els carrils per on penjaven els animals esquarterats, i que ara, s'havien convertit en un element decoratiu per resoldre la il·luminació.

Aquest reciclatge arquitectònic, al igual que ocorre al famós quadre de "Sant Jeroni al seu estudi" d'Antonello de Messina, per mitjà de la introducció d'un altre objecte dins d'un espai original, pretén "moblar" l'espai, transformant radicalment l'ús i la percepció de l'espai resultant.

02.2.7_ M. Ocaña (2012) Sede Casa Mediterrani. Alacant, Espanya

Aquesta antiga estació de ferrocarrils va ser reciclada l'any 2012, on l'estudi de Manuel Ocaña, es va fer la següent pregunta: ¿Com rehabilitar patrimoni, satisfent la demanda de conservadorisme i de "low-cost", sense limitar-se a embalsamar, proposant una actuació radical i al mateix temps complaent amb els ciutadans?

l resol aquesta, dotant al nous espais d'uns colors que son identitat dels pobles mediterranis, evitant afegir cap peça pròpia dels moments contemporanis, a més a més de l'exercici de buidar i eliminar tot allò que és innecessari del vell edifici per reparar i potenciar el que és necessari, que transforma per complet la sensació espacial de l'edifici.

Aquesta ha sigut una intervenció radical però conservadora alhora, ja que, ha afectat l'espai sense transformar la volumetria. Això si, aquesta operació ha servit per a reactivar un edifici que estava agonitzant, per convertir-lo en un espai on fer esdeveniments, exposicions, concerts, projeccions i tot tipus de festes.

Aquesta operació de reciclatge possibilita la recuperació d'un espai per als ciutadans en la que tan sols es recupera, principalment, l'envoltori.

L'atmosfera que allí es viu ara, no té res a veure amb el que abans passava.

02.2.8_ S. Errazúriz (2006) La memòria d'un arbre d'un camp de concentració. Santiago, Xile.

"Magnolio", l'obra de Sebastián Errazúriz, plantejada al camp de Futbol del Monumental de Xile, va ser una obra d'art efímer realitzada al 2006 després de lluitar durant uns quants anys amb les administracions pertanyents per poder-la dur a terme.

El simple fet de plantar un arbre al mig del camp, volia servir com a homenatge a totes les persones que allí perderen la vida durant la dictadura militar que va viure aquell país.

Aquest acte canvia per complet la percepció que es té d'un camp de futbol, on la introducció d'un element aliè, perverteix un reglament molt estricte que canvia totalment l'espectacle. A més a més també llança un missatge poètic sobre com la natura és un potent transformador espacial.

Incorporar la natura com a instrument per a transformar un espai té molt de "joc" i és peça clau d'aquest exercici de reciclatge arquitectònic a plantejar.

02.2.9_ F. Artengo, F. Menis, J. Pastrana (2004) Piscina al riu Spree, Berlín, Alemanya

La piscina al riu Spree de Artengo, Menis i Pastrana, feta amb la reutilització d'una antiga barcaça, i que antigament transportava materials pel riu, i que és transformada en una piscina ancorada al llit del riu, es completa amb la construcció d'unes plataformes de fusta que l'han convertit en un espai molt utilitzat a la ciutat de Berlín, especialment a l'estiu.

Amb l'operació de l'equip de Gil Will Architekten amb Thomas Freiwald, s'ha fet possible que pugui ser utilitzada durant la resta de l'any, tot allò gràcies al disseny d'unes evolvents que han permès el seu ús tant de piscina com d'spa.

Aquesta intervenció a l'espai públic acota un espai natural del riu i el transforma en una àrea aprofitable per al goig públic. El fet de reutilitzar materials canviant el sentit inicial que tenien reutilitzant-los, el converteix en una operació de reciclatge arquitectònic molt suggestiu.

03_Cas pràctic

<<Hem de fer que el reciclatge es convertisca en un mode de vida>>

Mario Vargas Llosa

03.01_Contextualització

Per parlar del primer estadi de futbol ens hem de remuntar al 1855 a Sheffield, on van fer que un estadi de criquet es reciclara com a contenidor d'un nou esport que començava a donar les seues primeres passes en aquells temps.

Però en realitat, aquesta tipologia constructiva no era innovadora, a la ciutat grega d'Olímpia ja aprofitaven l'orografia del terreny per a acollir espectadors per els jocs hel·lenístics. El teatre grec va aprofitar també l'orografia del terreny per a plantejar la idea del què seria la secció tipus més adequada per gaudir de l'espectacle.

Aquesta evolució i les ganes de reunir a molts espectadors al voltant d'un esdeveniment que durava setmanes va donar lloc al Colisseu Flavi, la estructura mes impressionant de la seua època, que desenvolupava, en secció, el concepte d'estadi que, encara a dia de hui, hem heretat, i que per mitjà de les noves tecnologies i del context social hem actualitzat.

Actualment, en el context de la societat de principis de s.XXI, aquesta tipologia de construcció serveix per a acollir a grans quantitats de gent, que segueixen principalment el desenvolupament d'actes esportius en directe.

03.02_Arquitectures esportives reciclables o reciclades

Les arquitectures esportives tenen molt de joc gràcies a la seua morfologia, ja que, el gran tamany que acoten així com el volum d'aire que engloba tota la construcció, té molta polivalència.

Hui per hui, construccions com aquestes es transformen en alguna època de l'any com a escenaris de concerts, esdeveniments de graduacions escolars, mítings polítics o com a cines d'estiu ...

La secció de les graderies, a més a més d'acollir als aficionats a la seua cara superior i exterior, alberga en el seu interior una multitud immensa de programa que requereixen els actuals estadis o pavellons esportius.

Aquest va des de vestidors per als jugadors i arbitres, restaurants, museus, quioscos, servicis, punts d'atenció mèdica i d'altres que, conforme l'estadi és més gran, el completen.

Les grans instal·lacions esportives i millor utilitzades es concentren sobretot als Estats Units d'Amèrica, on a les grans lligues professionals esportives han sabut aprofitar, l'excusa d'anar a veure l'esdeveniment esportiu, oportunitat perquè les famílies i persones passen la major part del dia dins d'aquestes instal·lacions. Per mitjà de l'especialització dels seus serveis en temes d'oci aconseguixen que les seues instal·lacions estiguen més amortitzades.

Per parlar dels primers esdeveniments esportius de la història hauríem de remuntar-nos als temps clàssics, on a Olímpia cada quatre anys, es congregaven les diferents ciutats estat per competir entre elles.

Al 1896, a Atenes, es disputaren les primeres olimpíades modernes, i des d'aleshores, cada quatre anys canviant de ciutat seu, es congreguen els millors esportistes del món de les diverses disciplines que hi participen.

En el temps dels romans també hi havia unes instal·lacions "esportives" que eren els amfiteatres i circs, els quals, podríem dir, són els progenitors de les actuals tipologies constructives.

El fet d'acollir a tanta gent i fer-la participar és l'origen d'aquestes estructures es transformen en edificis de tal magnitud. El problema ve quan aquestes no estan recolzades per grans equips professionals o per la realització prou seguida d'esdeveniments.

Com va estampar José Javier Azanza López, els estadis de futbol s'han convertit en les catedrals del segle XXI, on pareix que les ciutats competeixin entre elles a veure quina té l'estadi més gran, més alt o més modern, una competició pareguda que es feia també a l'època mitjana, quan es començaren a construir catedrals per tota Europa per aconseguir el beneplàcit diví per a la ciutat.

Exemples com el del parc reciclat fet a l'antic estadi "Insular de Gran Canaria", l'estadi de beisbol de la ciutat d'Osaka, que va ser transformat en una urbanització de vivendes unifamiliars envoltats de graderies, o bé, la inundació fortuïta de l'estadi d'Ezhou a Xina, que el va deixar impracticable per a la pràctica esportiva, podria haver sigut, en temps dels romans un escenari ideal per acollir una de eixes batalles navals celebrades al amfiteatre de la "Piazza Navona".

Per tant cal intervindrà en totes aquelles construccions que, creades per la desmesurada especulació e incapaçes d'acollir activitats per a la societat que ha participat de manera directa amb el seu

finançament, s'han, necessàriament, d'acabar transformant-se en contenidors de vida, activitat, cultura i oci.

Una actuació pareguda és la que proposaven Axel de Stampa y Silvain Macaux amb els estadis que acolliren el Mundial de Brasil 2014, en els quals, adaptant uns mòduls d'habitatge a l'estructura existent, pretenien resoldre el problema de l'habitatge de les faveles, situades a pocs metres d'aquestes grans icones d'opulència econòmica.

Per mitjà de l'ús es justifica el manteniment d'aquestes infraestructures, i per mitjà d'aquest manteniment podem evitar que aparegui la runa, que per exemple ix a la pel·lícula "Oblivion", on l'estadi dels "New York Yankees" se'ns mostra, envoltat de dunes, com si fora una resta arqueològica romana.

El mateix passa amb la ciutat fantasma de Txernòbil a Ucraïna, on al 1986 després de l'accident nuclear, es va deixar perdre la zona degut a que corria perill la vida humana. És molt possible que, amb el pas de les dècades, siga un espai reciclable al futur, quan les circumstàncies ho puguen permetre.

Situació pareguda s'observa en la pel·lícula "Segon Oritge", on apareix el Camp Nou en estat de runa degut a un cataclisme natural. Aquests esdeveniments naturals no es poden anticipar ni preveure quan apareixeran, és el cas de la "riuà" de València de 1957, on l'estructura de l'estadi va servir de refugi i de salvació per a la gent de l'època, que passaren uns quants dies fins que el Túria recuperà el seu cabal habitual.

Per tant s'ha de tindre en compte que tota estructura té una data de caducitat, i que, ha de ser per mitjà de micro-intervencions de restauració tenint en compte el factor temps, les que proveiran de nous usuaris, que permetran el reciclatge espacial de dites estructures al mateix temps que les adaptaran als contextos que hi siguen presents.

毎日牛乳

Takashimaya

ササヒビル

大阪物産専門学校
大阪物産専門学校
TEL 0725-64-0683

サン

大

なんば大

館

上りエレベーター

CITY

ケイスポーツ

阪 球 場

球 場 住 宅 館

日産火災海上

山 望得到水
37069991.com

WUHAN SPORTS CENTER
WUHAN SPORTS CENTER

WUHAN SPORTS CENTER
WUHAN SPORTS CENTER

WUHAN SPORTS CENTER
WUHAN SPORTS CENTER

03.03_ Quin és el potencial de les arquitectures esportives?

En l'actualitat encara segueixen ideant-se i creant-se noves infraestructures esportives, com la que projecten a l'estudi Fenwick e Iribarren per al mundial de Qatar 2022, on plantegen un estadi ajustable i desmuntable, on, per mitjà d'afegir o llevar contenidors, reciclen l'espai envoltant de l'estadi creant nous usos. D'aquest estudi d'arquitectura són també els autors del Nou Mestalla.

Però el que realment és interessant és la diversificació d'usos, on, per exemple, a l'estadi de beisbol d'Atenes, se li dona un altre ús a eixa infraestructura poc rendibilitzada més enllà del propi esdeveniment d'Atenes 2004, que en aquest cas es transforma en el contenidor d'un camp de refugiats. Aquesta imatge és molt similar, en concepte, al que es produeix al estadi de beisbol d'Osaka, on també s'actua transformant tant sols el terreny de joc.

Això fa que el gran abast de possibilitats d'aquestes infraestructures es trobe a la gran quantitat de m³ que acoten i a la transformació de l'ús que se li dona degut al potencial de l'esquelet de l'estructura existent.

03.04_Per què el Nou Mestalla?

Als nostres temps, l'esport s'ha convertit en el model d'entreteniment per excel·lència de la nostra època, açò fa que se manegen quantitats astronòmiques, ja que hi ha molt de seguidor que està disposat a invertir diners per a veure l'espectacle, apostar a un resultat, o inclús invertir en marxandatge d'un equip.

Va haver una època en la que el València CF i a València, va estar governada per uns dirigents que sols volien la foto de la premsa, que no pensaven en un bé futur, sinó més bé en el seu propi interès.

A la nostra ciutat des de fa uns anys, estem vivint un període esportiu molt fructífer, ja siga bé el futbol o el bàsquet, esdeveniments com la Marató o la Mitja Marató i altres carreres populars que han convertit a València en la Ciutat del Running.

La capital del Túria també va ser la ciutat seu de l'America's Cup, la Fórmula 1, el Màsters 500 de tennis, o d'altres esdeveniments, que van ser el focus de la informació esportiva, però que van ser desproporcionats en quant a la inversió pública en la majoria dels casos.

Tots aquests fets fan que els clubs esportius amb més recursos econòmics, vegem la possibilitat d'augmentar ingressos amb la inversió econòmica per a construir aquestes mega-construccions.

Açò i que cada uns anys, i per a mantindre o augmentar el nombre de seguidors, es planteja la possibilitat de fer més còmoda l'experiència

a l'espectador. Estadis molt antics, i el poc marge de creixement espacial de la major part d'estadis actuals, fan que alguns clubs acabats se plantegen, la viabilitat de construcció de nous estadis.

Aquests esdeveniments, no duren més enllà d'un parell d'hores en dies puntuals, i a diferència de temps passats, aquesta duració sembla més efímera. Per tant, millorar el seu aprofitament per a fer-lo més sostenible, hauria de ser un element principal del programa.

Aquesta megalomania digna de la cultura del "això ho pague jo", que al final acabem pagant els "mateixos", ens va deixar una herència en molts casos, que difícilment pot ser òptima en quant al seu ús.

El fracàs de la construcció va generar, d'altra banda, espais d'oportunitat per a ser reciclats, ja siga bé a l'Àgora de Calatrava, el traçat o les naus de la Fórmula 1 o el mateix Nou Mestalla han sigut uns grans fracassos constructius, a causa de la gestió política i la deixadesa de la societat.

A hores d'ara, pareix que s'està començant a moure de nou el procés constructiu per la finalització d'aquests, però sembla que s'està jugant a allargar el temps per esperar un nou context econòmic favorable per la finalització de l'estadi.

D'altra banda, algunes vegades, el context social i polític no acompanya i acaba ralentint-se el procés de construcció, i allò que es pretenia construir en condicions normals, es transforma en una mega-estructura a mig acabar, on no pot acollir esdeveniments, perquè no està finalitzat, ni pot ser aprofitat per cap veí, que ja ha patit el soroll, o les molèsties de la pols generada per les excavacions o altres operacions inicials.

Un Mega-projecte que anava a acollir dues finals de Champions League consecutives s'ha convertit en el monument al formigó per excel·lència i en un gran obstacle per la integració del barri.

Pensar en el futur e integrar els conceptes de sostenibilitat econòmica, mediambiental i social, en oposició a aqueixa tradició cultural que hem arrossegat i arrosseguem, la que ens aboca al consumisme, sorgeix la possibilitat de plantejar un reciclatge d'un mode més sostenible i utòpic d'un d'eixos espais d'oportunitat.

Rem Koolhaas ja anomenava, a una publicació seua, que estem rodejats "d'espais deixalla", estem envoltats de mala arquitectura, hem construït més en el s. XX que a la resta de segles, i damunt no hem construït una bona arquitectura, que deixem, a mode d'una herència negativa, per a les futures generacions.

Hauria de pensar-se com es veurà la ciutat dins d'un segle o dins d'uns segles? Quina herència anem a deixar als nostres descendents? Hi ha que actuar amb trellat i no hipotecar el futur, que en certa mesura i abans, ho feren presidents i polítics, i que ara ho paguem i ho pagarem durant molts anys.

Què opina un veí del barri que va patir l'inici de les obres? Què opina gent que ha hagut de traslladar-se del barri a causa del futur apocalíptic i fugaç que podria generar-se allí cada diumenge de partit? o aquells que traspassaren els seus negocis, per traslladar-se a vora del nou estadi, amb l'única intenció de "fer l'agost"?

El projecte del Nou Mestalla, inicialment, es va plantejar com la solució al futur de l'entitat blanc-i-negra, una nova font d'ingressos, més moderna i més atractiva per al València, més llotges VIP, més botigues, més aficionats, i més i més coses, tot des del punt de vista d'afavorir els interessos del club, mai els interessos de la ciutat o del barri.

Si tot açò fora un videojoc podrien tindre un estadi acabat, cinc Champions a la vitrina i als millors jugadors del món en plantilla, però que passa, si per una d'aquelles el club se submergeix en la ruïna econòmica? No passa res, reinicia partida o canvia de club i com "un estruç que amaga el cap en un clot", ací no ha passat res.

No pensar que patiria la ciutat on habitaves, ni que deixaves en herència, és un error colossal, una "clavada de pota" que passa factura, però que pot tindre en el reciclatge arquitectònic la solució.

Mereix la pena tant d'esforç en fer un nou estadi quant tens un estadi decent que podria ser molt més optimitzat tant al punt de vista d'instal·lacions i d'activitats?, és a dir, de contenidor i de contingut.

La marca ecològica que s'ha creat, durant la construcció del nou estadi, no mereix una altra inversió econòmica per remaquillar l'estadi, en derruir tot un anell per a adaptar-lo a una nova secció. Aquestes operacions que es queden en un bonic render o en un projecte bàsic, pareix que pretenen allargar termes de tràmits burocràtics per no perdre llicències d'obra i convenis de permuta de terrenys.

La proposta d'adaptar l'estadi reconfigurant la secció, rebaixant la cota del terreny de joc, i construint una coberta més econòmica, soluciona, parcialment, el problema, sobretot en l'àmbit de donar-li ús a un espai que ara no té més vida. Però com utilitzar allò existent per a que servira també al barri i per tant a la ciutat?

El València hauria de quedar-se a Mestalla, que li done un llavat de cara, que re-pense com fer més habitables molts espais dels seus voltants, podria tindre façanes vegetals que refrescarien l'ambient a estiu i a la primavera, i que poguera cedir a la ciutat la nova estructura, Nou Mestalla, per a ser reconvertida en milers de micro-projectes que resolguen problemes reals de la societat, i dignifiquen a la ciutat.

A la ciutat de València li falta verd. Tenim molts parcs verds i molt grans: l'antic llit del Túria, el parc de Capçalera, Vivers, parc de Benicalap o el de Marxalenes, però no és suficient.

Tot veí hauria de tindre accessible un espai al que acudir sense tindre que agafar un mitjà de transport motoritzat, els xicotets jardins no són suficients, la ciutat tindria un millor micro-clima i més qualitat de vida.

✈️
Valencia

Roira

Dombasles

CV-366 CV-366 CV-366

03.05_Quines mancances i virtuts té el barri on s'implanta l'estructura del Nou Mestalla?

Al barri de Benicalap, a València, és on es troba la parcel·la del Nou Mestalla. El barri consta de 39.906 veïns empadronats al cens de l'Ajuntament de València, nombre que és la meitat comparat amb el nombre d'espectadors que anava a tindre el projecte inicial del Nou Mestalla, uns 80.000.

Esta aflluència de gent podria col·lapsar el transport públic de la zona així com també els servicis dissenyats per a la meitat de la població. Cal remarcar que el barri, des de l'inici de l'obra del nou estadi, ha augmentat el nombre de veïns en un miler.

Analitzant la fitxa de l'estructura urbana podríem dir que més del 50 % del sol del barri és residencial, un 25% és espai lliure i zones verdes, un 15% és d'ús educatiu o cultural i l'altre 10% son equipaments esportius, dels quals, el 4% ja l'ocupa la parcel·la.

Per tant, en funció del nombre d'habitants i dels percentatges, es deuria augmentar les dotacions públiques de zones verdes i de espais lliures, així com també les instal·lacions culturals i esportives públiques existents.

La imatge de l'última proposta de projecte del Nou Mestalla contrasta amb la del reciclatge que proposen Axel de Stampa y Sylvain Macaux a l'estadi "Arenas Das Dunas" de la copa mundial de 2014 a Brasil, que deixa veure la proximitat existent entre els dos projectes, i com, per mitjà d'una actuació similar, introduint aquestes caixes, podríem donar cabuda a refugiats o altres persones amb necessitat d'un habitatge.

03.06_Quines recomanacions hauria d'incloure el programa de la proposta d'actuació?

Després d'analitzar a nivell macroscòpic l'entorn de la parcel·la del Nou Mestalla i detectar que el **barri** requereix espais verds públics, proposaré la transformació de la parcel·la en un gran parc.

Espais relacionats amb la **cultura**, amb l'**entreteniment**, amb la relació entre persones, adaptats a l'actual societat, però també tenint en compte que la societat avança, i hem de ser respectuosos amb el medi ambient, tractant de minimitzar la marca ecològica.

Per tant aquests espais hauran de ser molt **flexibles** perquè també podran ser reciclats o reutilitzats amb altre ús en un futur a mig i llarg termini.

Resoldre els obstacles d'**accessibilitat** que actualment existeixen per a poder ser permeable 360°.

Minimitzar el cost ambiental, evitar les grans operacions de transport de materials o objectes és *a priori* primordial per a **reduir** les emissions de CO².

A nivell microscòpic és precís **connectar** l'interior de l'estructura amb l'exterior, per a facilitar el trànsit a una cota de carrer similar. Aquesta operació es presenta fonamental, fer més permeable a cota de carrer, permet que els veïns del barri puguin transitar d'una forma més accessible.

Per tant, i com a connexió directa del jardí, han d'aparèixer espais de joc infantil, o bé espais de joc esportius de petita escala, per a què no siguin element principal de l'actuació.

Per a generar espais agradables, s'ha de plantar vegetació que proporcione **confort adaptatiu** a l'estació climàtica, és a dir, que done ombra a estacions més càlides i done llum a les estacions més fredes.

S'ha d'evitar també que tot estiga en penombra o en sol ple, per a generar **espais confortables**.

Aquestes vegetacions amb alguna font o estanc poden fer que es cree un **microclima** agradable a l'estiu però també agradable a l'hivern.

Donar resposta a l'estructura existent, **fragmentant-la** espacialment per omplir-la amb diferents usos, que milloren la diversitat social del barri, i que siguin motor d'integració social.

Densificar usos per a reduir el nombre de desplaçaments dels veïns del barri, per a què el projecte siga integrador, i reduísca també les futures emissions de CO_2 .

Generar **corrents d'aire** per la ventilació a l'estructura existent, on ja bé per apertures o bé per xemeneia de ventilació natural i pous de llum són elements que s'han d'afegir també per a que es minimitze el cost energètic del futur projecte.

Millorar els **peatonalització d'accessos** i de vehicles no motoritzats, per a potenciar aquests transports, per ajudar a ser més sostenible.

Albergar espai destinat a **habitatges**, així com fragmentar l'espai per a ajudar a la climatització ecològica, i acollir a gent de tota classe social per a millorar les relacions entre les persones del barri.

Reutilitzar les **aigües** pluvials així com les aigües sanitàries també serà fonamental i, per tant, hauran d'existir espais on emmagatzemar aquestes aigües.

Veure d'aprofitar també l'espai amb la creació de **cobertes** enjardinades que serveixen d'horts urbans, així com incorporar allà on es pugui elements de captació d'energia solar o d'altres d'energies renovables.

Donar també resposta als espais pertanyents al **pàrquing**, per a què puguin ser també inclosos a l'operació de reciclatge del Nou Mestalla.

Per tant com a conclusió del programa, aquests mínims ací pronunciats, haurien de servir de premisses per a un concurs d'intervencions de diferents arquitectes, per a què, entre tots donar-li una varietat al conjunt.

04_Conclusions

Igual no es tracta tant "d'estar a l'aguait" per la "caça i captura" de conclusions, sinó més bé de ser curiós, fent-se les preguntes més adequades perquè, segurament, mentre intentem trobar respostes a eixes preguntes, és possible que ens donem de cara amb les conclusions que ambicionem obtenir.

Posar per escrit, de manera clara i ordenada, tota una sèrie de reflexions personals expressades, la majoria de les vegades, en "veu alta", al voltant del reciclatge de les infraestructures esportives com és el cas del Nou Mestalla, pot ser un camí vàlid per a esbossar mentre, al mateix temps, ens obrim pas.

L'objectiu principal d'aquesta investigació, ha sigut el de posar sobre la taula la possibilitat d'intervindre en un espai que ha tingut un cost desproporcionat i que, a dia de hui, no té encara una data exacta de finalització, el que dona lloc a una incertesa a totes llums inconvenient què, tant sols, serveix per a eternitzar el problema en el temps.

Posar a debat el simple fet de crear un reciclatge arquitectònic al Nou Mestalla, vol evidenciar la via alternativa que existeix, però que, en l'actual context, té una molt improbable execució, i que plantejar el dubte, pot fer que en un moment futur, on el context social haja evolucionat, siga una alternativa possible i viable.

En aquest treball de reflexió al voltant del Nou Mestalla, s'ha pretés obtenir les estratègies per a poder escriure el guió que estructura la narració, justa i necessària, per a poder intervindre en un futur.

Aquest exercici de reflexió al voltant dels possibles reciclatges que se li poden aplicar al Nou Mestalla, ha aportat llum per a una multitud de camins diversos. Plantejar alternatives de futur que no han sigut utilitzades en la projectació inicial d'aquesta infraestructura, i mostrar a la societat, què és, mitjançant la reflexió d'aquests actes, allò que pot fer un possible canvi de pensament a la societat.

No s'ha pretès fer un re-projecte. L'exercici de reflexionar sobre com poder intervindrà des d'un punt de vista més arquitectònic, deixant a banda la major part de "crònica rosa" que l'envolta, cal fer-se la següent pregunta: l'estadi, ara mateix propietat del València CF, seguirà sent-lo en el futur?

Qüestionar-s'ho tot, fer visibles les oportunitats, analitzar amb profunditat un aspecte darrere altre al temps que es defineixen els espais, pot llançar un missatge positiu a la societat, en la que la necessitat de reciclar i reutilitzar allò existent, redueix l'impacte que tenim, els sers humans, a la vida del nostre planeta.

Com aconseguir la propietat de l'estadi per a poder executar el reciclatge? Cal realment un reciclatge? Cal, en canvi, finalitzar l'estructura existent per a què serveisca sols al futbol? Hem de crear espais integradors socials? Hem de preocupar-nos de quin impacte espacial té l'actual estructura abandonada? Com influeix aquesta construcció en el possible desenvolupament de la ciutat?...

... Sabem com afectarà aquesta estructura al futur de la ciutat? És necessari derruir alguna part per a millorar l'espai? Què li cal a l'estructura actual per a poder ser gaudida per la societat? Qui finançaria la realització d'aquest reciclatge? Quins usos li calen en realitat per a què siga motor integrador de barri?...

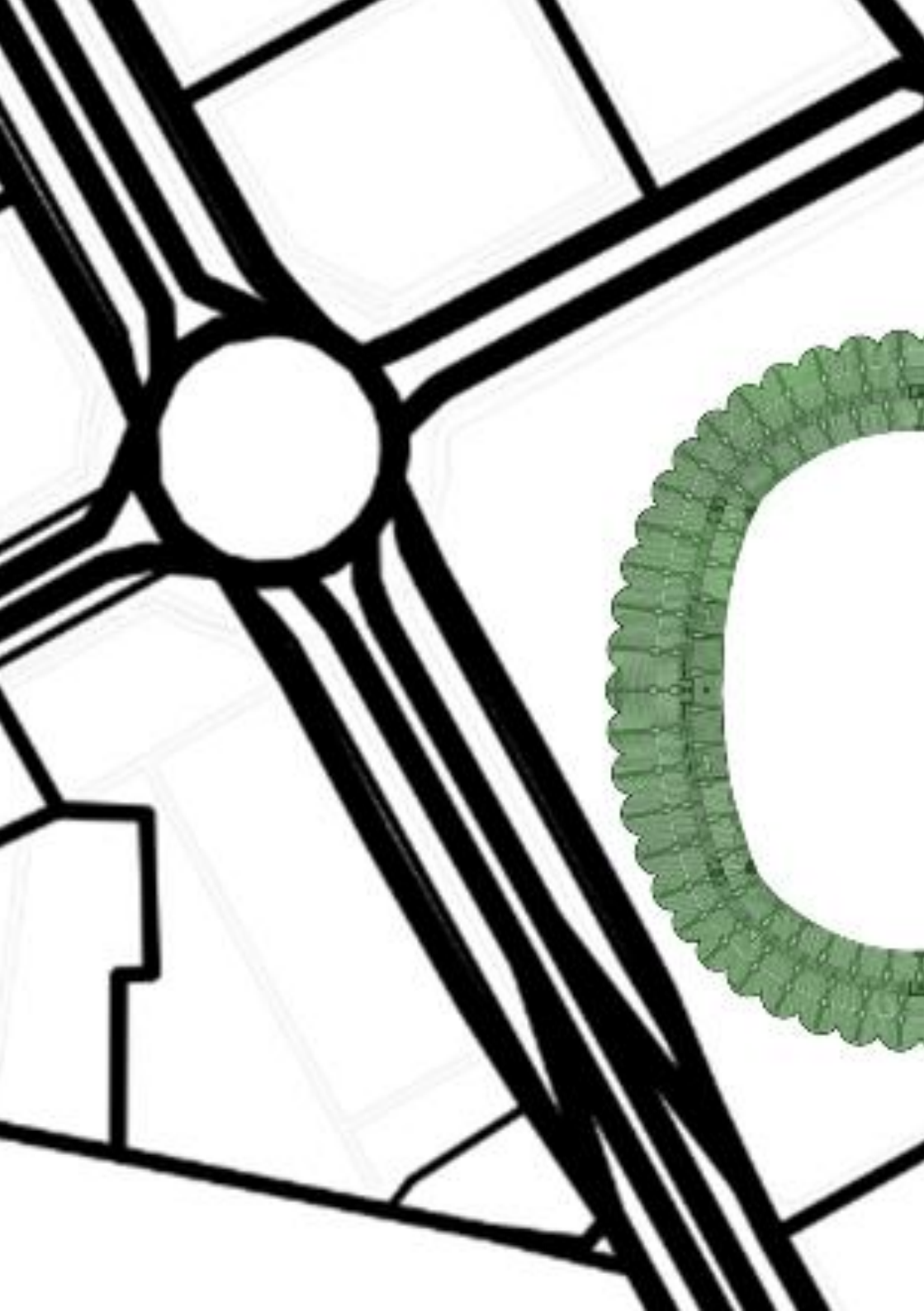
... Quan de temps duraria el reciclatge? Necessitaria altres reciclatges? Quin és el futur de les infraestructures esportives? Com poden optimitzar-se més en funció del "timing"?, son algunes de les preguntes que deuríem realitzar-nos, i si, aquestes, poden dur-se, en la realitat, a bon termini.

Existeixen mil reformulacions al voltant del reciclatge, ja que en funció del punt de vista, se pot "filar molt prim o molt gros". Pareix raonable pensar que la via que van triar Casariego y Guerra amb el reciclatge de l'Estadi Insular de Gran Canaria, en el que plantegen un parc sub-urbà que s'incorpora a la ciutat i, que a més a més, és contenidor de diversos continguts, és el mode més sensat per a traslladar al Nou Mestalla.

No es tracta aleshores d'un simple acte projectual, sinó, més bé, d'un regal, un preciós obsequi en forma de parc, el jardí més "bonic" del món, on ser feliç mentre gaudim del pas de les estacions i de l'inexorable transcurs del temps.

05_Bibliografia

AA, V. (2007). *Un Vitruvio ecológico: principios y práctica del proyecto arquitectónico sostenible*. (G. Gili, Ed.), *Arquitectura y diseño+ecología*. Barcelona. Retrieved from <https://www.casadellibro.com/libro-un-vitruvio-ecologico-principios-y-practica-del-proyecto-arquitectonico-sostenible/9788425221552/1161656>

Frampton, K. (2009). *Historia crítica de la arquitectura moderna*. (G. Gili, Ed.). Barcelona.

Gallardo Frias, L. (2013). Del No - Lugar Al Lugar En El Proyecto. *Revista AUS 14*, (January), 4–10.

Hernández Martínez, A. (2007). El reciclaje de la arquitectura industrial. *Jornadas de Patrimonio Industrial y La Obra Pública. Actas*, 29–52.

Hernández Martínez, A. (2016). Restauración, transformación, reciclaje. La deriva de la disciplina más allá de los criterios consolidados. *Conservando El Pasado, Projectando El Futuro Tendencias En La Restauración Monumental En El Siglo XXI*, 31–51.

Heywood, H. (2015). *101 Reglas básicas para una arquitectura de bajo consumo energético*. (G. Gili, Ed.) (1st ed.). Barcelona.

Jourda, F.-H. (2012). *Pequeño manual del proyecto sostenible*. (G. Gili, Ed.). Barcelona.

Koolhaas, R. (2002). *El espacio basura (en línea)*. (G. Gili, Ed.), *Junkspace*. Barcelona.

- Koolhaas, R., & Avia, J. S. (2006). *S,M,L, XL*. (Monacelli, Ed.).
- Krasznahorkai, L. (2007). *Al norte de la montaña al sur del lago al oeste el camino al este el río*. (Acantilado, Ed.). Barcelona.
- Lynch, K. (1990). *Echar a perder. Un análisis del deterioro*. (G. G. Mixta, Ed.). Barcelona.
- Monedero, M. M. (2012). Reciclaje de arquitectura vs restauración arquitectónica, ¿herramientas contrapuestas? *Hábitat y Sociedad*, N°5, 23–33.
- Montaner, J. M. (2013). *Arquitectura y Crítica*. (G. Gili, Ed.). Barcelona.
- Navarro Bosch, A. M. (2016). Estrategias del reciclaje arquitectónico., Universitat Politècnica de València, València.
- Vacchini, L. (2009). *Obras maestras*. (G. Gili, Ed.). Barcelona.
- Venturi, R., Izenour, S., & Brown, D. (1998). *Aprendiendo de Las Vegas*. (G. Gili, Ed.). Barcelona.

06_Referències digitals

http://afasiaarchzine.com/2010/07/peter-zumthor_22-2/
[CONSULTA 19 maig 2018]

<https://ifc.dpz.es/recursos/publicaciones/35/83/03hernandezmartinez.pdf> [CONSULTA 19 maig 2018]

<https://institucional.us.es/revistas/habitat/5/N05A02%20Reciclaje%20Oversus%20restauracion.pdf> [CONSULTA 19 maig 2018]

http://oa.upm.es/12936/1/INVE_MEM_2011_108279.pdf
[CONSULTA 19 maig 2018]

<https://es.gizmodo.com/la-mejor-forma-de-reciclar-los-estadios-del-mundial-ha-1603739877> [CONSULTA 19 maig 2018]

https://elpais.com/elpais/2016/04/18/del_tirador_a_la_ciudad/1460956500_146095.html [CONSULTA 19 maig 2018]

<https://www.plataformaarquitectura.cl/cl/category/reconversion>
[CONSULTA 19 maig 2018]

<http://www.publico.es/politica/tribunal-cuentas-halla-anomalias-gastos-casa-africa-y-casa-mediterraneo.html>
[CONSULTA 02 juny 2018]

<http://www.softcatalà.org/corrector>
[CONSULTA 02 juny 2018]

<http://www.recetasurbanas.net/index1.php?idioma=esp&REF=3&ID=0018> [CONSULTA 02 juny 2018]

http://doyoucity.com/site_media/entradas/docs/Rem_Koolhaas_-_Espacio_basura.pdf [CONSULTA 05 juny 2018]

<https://institucional.us.es/revistas/habitat/5/N05A02%20Reciclaje%20Versus%20restauracion.pdf> [CONSULTA 08 juny 2018]

<https://undiaunaarquitectura.wordpress.com/2016/02/21/maria-langarita-1979/#more-15039> [CONSULTA 09 juny 2018]

<https://undiaunaarquitectura.wordpress.com/category/restauracion-reciclaje-patrimonio/> [CONSULTA 09 juny 2018]

<http://fggdarquitectura.blogspot.com/2013/03/arquitectura-matadero-madrid.html> [CONSULTA 09 juny 2018]

<http://www.meetsebastian.com/sebastian-errazuriz-design-art-tree-memorial> [CONSULTA 11 juny 2018]

<http://www.eltiempo.com/archivo/documento/CMS-4647196>
[CONSULTA 11 juny 2018]

<https://prezi.com/xrlgucagfd5e/investigacion-sobre-reciclaje-arquitectonico/> [CONSULTA 11 juny 2018]

<http://loslugarestienenmemoria.blogspot.mx/2011/08/las-teorias-de-la-restauracion-en-la.html> [CONSULTA 12 juny 2018]

<https://www.abc.es/internacional/20150121/abci-diogenes-sinope-filosofo-historia-201411211847.html> [CONSULTA 11 juny 2018]

<http://www.mcnbiografias.com> [CONSULTA 29 juny 2018]

<http://aunamendi.eusko-ikaskuntza.eus/eu/azanza-lopez-jose-javier/ar-143529/>
[CONSULTA 29 juny 2018]

<https://www.metalocus.es/en/news/paraisa-house-manuel-ocana>
[CONSULTA 29 juny 2018]

<https://www.biografiasyvidas.com>
[CONSULTA 29 juny 2018]

<https://www.circulobellasartes.com/biografia/anton-garcia-abril/>
[CONSULTA 29 juny 2018]

<https://www.cbssports.com/nfl/news/watch-pontiac-silverdome-finally-implodes-following-sundays-failed-blast/>
[CONSULTA 30 juny 2018]

07_Índex d'imatges

Imatge Portada Estat actual de l'interior del Nou Mestalla.

<<http://epoca1.plazadeportiva.com/ver/20728/la-venta-del-valencia-cf-posibilita-a-bankia-colocar-otros-activos-.html>> [CONSULTA 09 març 2018]

Imatge 2_ p 5 _ Proposta d'un Hotel al Colosseo per part de Superstudio a Roma.

<<https://archinect.com/news/gallery/149940553/7/here-s-a-dose-of-design-inspiration-from-superstudio-the-radical-1960s-anti-architecture-collective-whose-influence-continues-today>> [CONSULTA 11 abril 2018]

Imatge 3_ p 7 _ Reciclatge temporal de l'estadi de Beisbol d'Atenes.

<http://www.elmundo.es/album/cultura/2016/07/05/577b65df268e3e3d4f8b46be_11.html> © Olmo Calvo [CONSULTA 11 juny 2018]

Imatge 4_ p 11 i 12 _ Pavelló d'Espanya a l'Expo de Shanghai 2010.

<<http://www.mirallestaglabue.com/project/spanish-pavilion-for-world-expo-shanghai-2010/>> © Roland Halbe [CONSULTA 3 juliol 2018]

Imatge 5_ p 13 _ "Diògenes sentat a la seua tinaja, quadre de Jean-Léon Gérôme

1860. <<https://www.abc.es/internacional/20150121/abci-diogenes-sinope-filosofo-historia-201411211847.html>> [CONSULTA 12 juny 2018]

Imatge 6_ p 17 i 18 _ Estat actual de l'interior del Nou Mestalla.

<<http://epoca1.plazadeportiva.com/ver/20728/la-venta-del-valencia-cf-posibilita-a-bankia-colocar-otros-activos-.html>> [CONSULTA 09 març 2018]

Imatge 7_ p 21 i 22 _ Camp d'arròs a Xina.

<<http://www.juventudrebeldelcu/internacionales/2014-08-23/impresionantes-campos-de-arroz-en-china-fotos>> [CONSULTA 07 març 2018]

Imatge 8_ p 25 i 26 _ Projecte de reciclatge d'una cova a Menorca per Esamble Studio 2018. < <https://www.ensamble.info/canterra-house-in-menorca> >
[CONSULTA 07 març 2018]

Imatge 9 _ p 29 i 30 _ Cementeri de neumàtics a Sesenya, Castella la Manxa.
<https://elpais.com/ccaa/2016/05/13/madrid/1463136257_669403.html >
© Bernardo Pérez [CONSULTA 06 juliol 2018]

Imatge 10 _ p 37 _ Estat actual de allò què era un estadi de futbol a Gaza, Palestina. <http://www.ecuavisa.com/articulo/deportes/internacional/94649-fifa-financiara-reconstruccion-estadios-gaza-afectados-guerra>.
[CONSULTA 02 juliol 2018]

Imatge 11 _ p 39 _ La platja de el Dosser a Cullera hivern 2018.
Fotografia pròpia

Imatge 12 _ p 43 i 44 _ Estadi Silverdome a Detroit, USA, en estat de ruïna el 2015.
< <https://www.forocoche.com/foro/showthread.php?t=6042679> > © Carlos Osorio
[CONSULTA 1 juny 2018]

Imatge 14 _ p 45_ Obra Bordalo II de Artur Bordalo
<https://elpais.com/elpais/2018/02/28/album/1519836412_609287.html#foto_gal_8>
© Artur Bordalo [CONSULTA 19 juny 2018]

Imatge 15_ p 48 _ Teatre Marcello a Roma, Itàlia.
<<http://www3.telus.net/gordking/Italy%20and%20Greece%202008/Italy/Rome/Ancient%20Rome/slides/610%20Teatro%20di%20Marcello.html>> [CONSULTA 10 maig 2018]

Imatge 16 _ p 50 _ Actuació a la Càmera frigorífica antic Escorxador de Madrid Arturo Franco amb l'obra Un recorregut tàctil per el vuit d'Elena Alonso.
<<https://www.metalocus.es/es/noticias/un-recorrido-tactil-por-el-vacio-visita-guiada-por-elena-alonso-en-matadero>> [CONSULTA 19 juny 2018]

Imatge 17_ p 52 _ Estudi de Juan Domingo Santos a la torre de la fàbrica sucraera Granada <<https://fabricareinvestigar.wordpress.com/2013/11/18/un-encuentro--juan-domingo-santos/>> [CONSULTA 19 juny 2018]

Imatge 18 _ p 54 _ Centre Cívic a Cristalleries Planell, H. Arquitectes, Barcelona. <<https://www.plataformaarquitectura.cl/cl/882484/centro-civico-cristalleries-planell-1015-h-arquitectes>> © Adrià Goula [CONSULTA 19 febrer 2018]

Imatge 19 _ p 56 _ Meel Fabrik. Peter Zumthor, Leiden, Països Baixos. <http://afasiaarchzine.com/2010/07/peter-zumthor_22-2/> [CONSULTA 12 gener 2018]

Imatge 20 _ p 58 _ Aula Magna, Facoltà di Architettura Roma 3 <<https://www.pinterest.es/pin/66146688260876079/>> [CONSULTA 15 abril 2018]

Imatge 21_ p 60_ Casa Mediterraneo, Manuel Ocaña, Alacant <<https://www.plataformaarquitectura.cl/cl/02-245198/sede-casa-mediterraneo-renovacion-interior-estacion-benalua-manuel-ocana-del-valle>> [CONSULTA 7 abril 2018]

Imatge 22 _ p 62 _ Magnolio, Sebastián Errazuriz, Xile <<http://www.meetsebastian.com/sebastian-errazuriz-design-art-tree-memorial>> [CONSULTA 17 abril 2018]

Imatge 23 _ p 64 _ Piscina Riu Spree, AMP, Berlín <<https://www.arena.berlin/veranstaltungsort/badeschiff/>> [CONSULTA 19 febrer 2018]

Imatge 24 _ p 65 _ Carranc ermità <<http://www.bioenciclopedia.com/cangrejo-ermitano/>> [CONSULTA 19 febrer 2018]

Imatge 25 _ p 68_ Bramall Lane al 1920, Sheffield Regne Unit <http://www.picturesheffield.com/frontend.php?keywords=Ref_No_increment;EQUALS;s12356&pos=2&action=zoom> [CONSULTA 19 febrer 2018]

Imatge 26 _ p 72_ Imatge de la riada del 1957 on apareix el Mestalla.

<<https://www.pinterest.es/pin/482377810063250617/> >

[CONSULTA 28 juny 2018]

Imatge 27 _ p 73 i 74 _ Parc de l'Estadi Insular de Gran Canaria 2015, Casariego

Guerra <<https://www.laprovincia.es/multimedia/fotos/deportes/ud-las-palmas/2015-05-12-16491-primer-dia-apertura-del-parque-del-estadio-insular.html> >

© Sabrina Ceballos [CONSULTA 28 juny 2018]

Imatge 28 _ p 75 i 76_ Estadi de beisbol a Osaka, Japó

<<https://www.cosasexclusivas.com/2012/01/estadio-de-osaka-en-japon.html>> ©

Naoyo Hatakeyama [CONSULTA 15 juny 2018]

Imatge 29 _ p 77 i 78 _ Estadi de Futbol a Ezhou Xina

<<http://www.t13.cl/noticia/mundo/la-dramatica-imagen-estadio-china-retrata-inundaciones-ciudad-ezhou> > [CONSULTA 19 juny 2018]

Imatge 30_ p 79 i 80 _ Proposta d'Axel de Stampa i Sylvain Macaux a l'Arena das

Dunas Brasil < <http://www.axeldestampa.com/casa-futebol/> >

[CONSULTA 18 juny 2018]

Imatge 31 _ p 81 i 82 _ Estadi Prypiat a Txernobil Ucraïna

<<http://wikimapia.org/918772/es/Estadio-Avangard> > [CONSULTA 18 juny 2018]

Imatge 32 _ p 83 i 84 _ Fotograma pel·lícula Segon Orige de Carles Porta 2015

<<http://www.eluniversal.com.mx/articulo/deportes/futbol/2015/10/7/estadio-del-barca-destruido-en-pelicula> > [CONSULTA 19 juny 2018]

Imatge 33 _ p 85 i 86 _ Fotograma pel·lícula Oblivion de Joseph Kosinski 2013

<<https://soyreferee.com/viral/8-estadios/> > [CONSULTA 19 juny 2018]

Imatge 34 _ p 88 _ Estadi Ras Abu Aboud Qatar, Fenwick&Iribarren
<<http://www.fenwickiribarren.com/es/proyecto/rasabuaboud.html> >
[CONSULTA 19 juny 2018]

Imatge 35 _ p 93 i 94 _ Planta de Situació València
Obra propia

Imatge 36 _ p 96 _ Comparació Projecte Nou Mestalla de Fenwick&Iribarren vs
Projecte de reciclatge al Estadi Das Arenas per Axel da Stampa i Silvain Macaux
<<http://www.fenwickiribarren.com/es/proyecto/estadio-de-futbol-valencia-cf.html> >
vs < <http://www.axeldestampa.com/casa-futbol/> > [CONSULTA 19 juny 2018]

Imatge 37 _ p 97_ Situació de l'Estadi respecte a Benicalap.
Obra propia

Imatge 38 _ p 104_ Ideas dibuix de Jorn Utzon
<<https://www.pinterest.es/pin/484066659942771822/> > © Jorn Utzon
[CONSULTA 9 juliol 2018]

Imatge 38 _ p 105 i 105_ Implantació de l'estructura a reciclar com full en blanc
per a ser inici de les futures propostes
Obra pròpia

08_Biografies:

Abramovic, Marina (Belgrad, Iugoslàvia, 1946)

Artista sèrbia s'autoanomena "iaia de la Performance". En 1997 va rebre el Lleó d'Or a la millor artista en la Biennal de Venècia. En 2010 va inaugurar en el MoMa de Nova York una gran retrospectiva de la seua obra que incloïa la presentació performàtica més extensa realitzada per Abramović, 716 hores asseguda immòbil davant una taula, on els espectadors eren convidats a seure, per a compartir la presència de la artista. Un documental de dita performance fou estrenat en 2013, "L'artista està present", que va rebre el Premi al Millor Documental en el Festival de Cine de Berlín 2012. Pertany a aquella generació d'artistes dels 70, que triaren la performance como a mode d'expressió, i és un fer remarcable que és la més activa d'aquella generació en la actualitat.

Ando, Tadao (Osaka, Japó, 1941)

Arquitecte japonès que està considerat el creador de l'anomenada *arquitectura del silenci*, fidel hereva de les propostes arquitectòniques clàssiques orientals.

Un ambient familiar d'artesans i els seus nombrosos viatges pel país el van portar a adquirir una sensibilitat especial de l'arquitectura japonesa. No va assistir a la Universitat, i va dur a terme estudis autodidactes d'arquitectura entre els anys 1962 i 1969, en els quals va viatjar per Estats Units, Europa i Àfrica per estudiar diversos edificis i als grans mestres. Aquest últim any va fundar el seu propi estudi a Osaka: Camino Tadao Architect & Associates

AMP

Felipe Artengo Rufino estudia a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, finalitzant els seus estudis en 1978. Des de 1979 va treballar conjuntament amb José Mª Rodríguez-Pastrana Malagon, fundant l'estudi d'arquitectura que amb la seva primera obra significativa, la Gasolinera Texaco a Tenerife, obté el premi Manuel de Oraá a la seva primera edició. Al febrer de 2012 mor José Mª Rodríguez-Pastrana Malagon, continuant al capdavant d'AMP arquitectes Felipe Artengo Rufino. Fernando Menis és arquitecte, Professor Associat de diverses universitats Europees, al 2004 crea el seu propi estudi i és desvincula així d'aquest grup.

Augé, Marc (Poitiers, França, 1935)

Antropòleg, enòleg i sociòleg, va encunyar el terme «no-lloc» per referir-se als llocs de transitorietat, espais intercanviables on l'ésser humà és anònim, com els mitjans de transport, les grans cadenes hoteleres, els supermercats, i fins i tot els camps de refugiats.

Marc Augé és cap d'estudis a l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, de la qual va ser president des de 1985 fins a 1995. També ha estat responsable i director de diferents investigacions al Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS).

Azanza López, José Javier (Pamplona, Espanya, 1968)

Va cursar els seus estudis de Geografia i Història a la facultat de Filosofia i Lletres de Navarra, aconseguint el premi extraordinari de llicenciatura en 1980. Després d'ampliar la seva formació mitjançant estades en diversos centres i institucions de Roma, París i Praga, es va doctorar a la mateixa Universitat el 1996 amb la tesi titulada Arquitectura religiosa del Barroc a Navarra, treball que va obtenir el premi extraordinari de doctorat i va ser publicat dos anys després per la Institució Príncep de Viana. Compagina la docència com a professor adjunt del departament d'Història de l'Art de la facultat de Filosofia i Lletres de Navarra, amb la seva tasca d'investigació artística realitzant projectes d'investigació i assessorament per a diferents institucions.

Bigas Luna (Barcelona, Espanya, 1946-2015)

José Juan Bigas Luna, fou Interiorista, dissenyador industrial, director i guionista de cinema. És un dels directors espanyols més transgressors. El 1976 dirigeix "Tatuatge", la seva primera pel·lícula i, a l'any següent, roda "Bilbao", una de les seves pel·lícules més famoses. El 1981 dirigeix el llargmetratge "Reborn", a Estats Units. El 1990, després d'un temps allunyat del cinema i dedicat a la pintura, roda "Les Edats de Lulú", basada a la novel·la homònima d'Almudena Grandes. Amb "Pernil, pernil" (1992) guanya el Lleó de Plata al Festival de Venècia i comença l'anomenada trilogia ibèrica, juntament amb "Ous d'or" i "La teta i la lluna". Després de l'any 2000, recupera el seu interès per l'experimentació d'avantguarda i crea el Taller Bigas Luna. Ha estat un dels responsables del contingut del Pavelló d'Espanya a l'Exposició Universal de Xangai el 2010. Mor a Tarragona, el 2013.

Boito, Camilo (Milà, Itàlia, 1836-1914)

Fou un arquitecte, crític d'art i escriptor de narrativa italià. De 1860 a 1908 va exercir com a professor a L'Accademia delle Belle Arti di Brera, i desde el 1865 també va exercir al Politecnico di Milano. Van ser les seues aportacions al món de la conservació i la restauració on va establir criteris per a intervindre en les construccions, en funció del tipus. Totes aquestes teories donaren origen al que ara coneixem com Escola Italiana de Restauració.

Bollain, Juan Sebastián (Madrid, Espanya, 1945)

Arquitecte i urbanista. Director, guionista i productor de Cinema i Televisió. Autor, dissenyador i editor de llibres i publicacions, principalment relacionats amb Arquitectura, Urbanisme i Cinema. Ha estat professor de Composició i Urbanisme a l'Escola d'Arquitectura de Sevilla, i professor d'Interpretació a l'Institut de Teatre de Sevilla (CAT). La seva obra abasta edificis, plans d'urbanisme, llibres, sèries de televisió, pel·lícules de ficció (llargs i curts) i documentals.

Bordalo, Artur (Lisboa, Portugal, 1987)

És un artista que fa obres al carrer, la seua obra posa en crítica el consumisme de l'actual societat, i fa del reciclatge la seua ferramenta principal per a fer art.

Cordeschi, Stefano (Roma, Itàlia, 1951)

Va nàixer a Roma 1951, es va graduar en arquitectura el 1979 a Roma, on actualment exerceix la seua activitat professional tant com a professor com a professor de Disseny Arquitectònic a la Universitat de Roma III. Els temes centrals de la seua activitat arquitectònica es poden detectar a l'atenció a la relació entre la tradició antiga i moderna.

Diògenes de Sínope (Sínope, Grècia, 404-323 a.C)

Va ser el deixeble més destacat d'Antístenes, fundador de l'escola cínica. Atès que no es conserva cap escrit seu, només és possible reconstruir les seves idees a través de les múltiples anècdotes que van circular sobre la seua figura, les quals reflecteixen més una manera de vida que un discurs filosòfic articulat. Anomenat per Plató «Sòcrates delirant», Diògenes anava sempre descalç, vestia una capa i vivia a un tonell, rebutjant els convencionalismes, els honors i riqueses i fins i tot tota temptativa de coneixement; per a ell, la virtut era el sobirà bé. Objecte de burla i, alhora, de respecte per als atenesos, per l'estoic Epictet va ser model de saviesa.

De Stampa, Axel (París, França, 1983)

Axel de Stampa és arquitecte graduat de l'Escola d'Arquitectura Paris-Belleville. Va fundar la seua agència el 2014. Membre fundador del think tank 1WEEKPROJECT, es centra en temes socials. Els seus projectes teòrics que fan ressò de les novetats són especialment destacats: Casa Futbol ocupa les llacunes dels estadis de la Copa del Món 2014 com a resposta a l'escassetat d'habitatge a Brasil; El Qatar World Cup Memorial qüestiona el nombre de treballadors morts durant la construcció de l'estadi a Qatar;

Errazúriz, Sebastián (Santiago de Xile, Xile, 1977)

L'artista i dissenyador, es va criar a Londres, va obtenir un títol de disseny a Santiago i un Màster en Belles Arts per la Universitat de Nova York. Artista, dissenyador i activista Sebastian Errazúriz ha rebut aclamacions internacionals per les seves originals i provocadores obres en diferents àmbits i disciplines. Abordant tot, des d'obres d'art polític fins a projectes d'art públic gegant, mobles experimentals per a disseny de producte i sabates de dona a motocicletes. El seu treball és sempre sorprenent i convincent, convidant a l'espectador a mirar de nou les realitats que sovint s'amagaven davant dels seus propis ulls.

García-Abril, Antón (Madrid, Espanya 1969)

És arquitecte titulat per l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Madrid (ETSAM). Ha estat col·laborador al suplement *El Cultural* del diari *El Mundo*. És el fundador de Ensamble Studio, on desenvolupa la seva activitat professional. El 2007, rep el doctorat europeu en Arquitectura, per la seva tesi *Arquitectura espanyola 1997-2007. Anàlisi i raons del seu desplegament internacional*. La pràctica professional d'Antón García-Abril es caracteritza per la recerca de l'aplicació arquitectònica de l'experimentació estructural i conceptual. El seu treball es basa en una constant exploració de les qualitats estructurals i espacials dels materials arquitectònics.

L'any 2009 funda Ciutat Positiva, entitat sense ànim de lucre, reconeguda pel patronat de fundacions del Ministeri d'Educació, dedicada a l'estudi i desenvolupament de noves formes de creixement urbà i l'avaluació de les ciutats.

Entre les seves obres més destacades es troba la Seu SGAE a Santiago de Compostel·la, la Casa Hemeroscopium a Madrid, el Teatre Cervantes a Mèxic, la Casa del Lector a Madrid i la Torre de la Música a València.

Giovanoni, Gustavo (Roma, Itàlia, 1873-1947)

Fou un enginyer i arquitecte, deixeble de Boito, va ser punta de llança en els formulaments teòrics de l'Escola Italiana de restauració, on es reflecteixen les seues aportacions sobre la carta d'Atenes de 1931 on va posar en valor molts plantejaments teòrics de Boito. A la carta de Venezia dècades mes tard de la seua mort, s'establien els codis per a portar a termini les restauracions i hi ha que remarcar que moltes teories van ser inspirades en la obra de Giovanoni. Va ser professor a la Facultat d'Arquitectura Superior de Roma i posteriorment director de l'escola entre el 1927 al 1935. Va fundar la revista "Archittectura e Arti Decorative" junt amb Marcello Piacentini el 1921.

HARQUITECTES

Son un estudi d'arquitectura fundat al 2000 situat a Sabadell (Barcelona) i dirigit per quatre arquitectes associats: David Lorente Ibáñez (Granollers, 1972), Josep Ricart Ulldemolins (Cerdanyola del Vallès, 1973), Xavier Ros Majó (Sabadell , 1972) y Roger Tudó Galí (Terrassa, 1973). Llicenciats a l'Escola Técnica Superior Arquitectura del Vallés entre 1998 i 2000, on Josep y Roger exerceixen com professors de projectes i construcció respectivament. Xavier Ros exerceix de professor de projectes a l' ETSA de Barcelona.

La seua obra ha mereixcut el reconeixement de diversos premis –tant per obra construïda com en concursos d'idees- i la publicació en medis nacionals e internacionals, havent sigut seleccionats en distintes exposicions i convidats com conferenciants en Europa i Amèrica.

Koolhaas, Rem (Rotterdam, Països Baixos, 1944)

Arquitecte, Va fundar OMA el 1975 juntament amb Elia i Zoe Zenghelis i Madelon Vriesendorp. Es va graduar a l'Architectural Association de Londres i el 1978 va publicar *Delirious New York*: un manifest retroactiu per a Manhattan. El 1995, el seu llibre *S, M, L, XL* resumia el treball d'OMA en "una novel·la sobre arquitectura". Encapçala el treball d'OMA i AMO, la branca d'investigació de l'OMA, que opera en àrees més enllà de l'àmbit de l'arquitectura. La seva obra inclou el Museu d'Art Contemporani de Garatge a Moscou (2015), la Fundació Prada a Milà (2015), la seu de la Televisió Central Xina (CCTV) a Beijing (2012), Casa da Musica a Porto (2005), Seattle Central Biblioteca (2004), i l'ambaixada dels Països Baixos a Berlín (2003). Els projectes actuals inclouen la seu de la Fundació Qatar, la Biblioteca Nacional de Qatar, el Centre d'Arts Escèniques de Taipei, un nou edifici per Axel Springer a Berlín i la fàbrica de Manchester. Koolhaas és professor de la Universitat de Harvard i el 2014 va ser director de la 14a edició de l'International Architecture Exhibition de la Biennal de Venècia, titulada *Fundamentals*.

Fenwick & Iribarren

Mark Fenwick i Javier Iribarren van fundar Reid Fenwick Associats el 1990 i als últims 20 anys han col·laborat en una gran varietat d'importants projectes arquitectònics. Les seves obres més importants abasten moltes de les tipologies de l'arquitectura actual i concretament la seva experiència en estadis de futbol, edificis d'alçada i desenvolupament de centres comercials els ha portat a ser un dels pocs experts nacionals reconeguts en cada especialitat.

Franco, Arturo (La Coruña, Espanya, 1972)

Arquitecte, crític i editor. Com a crític i editor el seu treball s'ha centrat a l'exploració de la realitat contemporània així com a la intervenció en el patrimoni. Comissari / director de la XI Biennal Iberoamericana d'Arquitectura i Urbanisme. Doctor internacional (PhD) amb la qualificació excel·lent *Cum Laude*. Premi Extraordinari de Tesis Doctorals per l'ETSAM en 2015.

Juvenal (Aquino, Itàlia, 60 -128 d.C.)

Va néixer a el 60 d.C. Aquino, sud d'Itàlia. Sembla ser que va desenvolupar una breu carrera militar, va caure en desgràcia davant l'emperador Domicià, i va ser condemnat a l'exili. Després de tornar a Roma, va viure a la pobresa, encara que al final les seves circumstàncies van millorar. Autor molt popular ja en temps del Baix Imperi i durant l'Edat Mitjana. El període de la seva activitat literària abasta aproximadament des de l'any 98 fins a l'any 128, aquest últim any va ser quan va morir, i en ell va escriure les 16 Sàtires, en què ataca les extravagàncies i els vicis de la Roma imperial. Influït per Lucili i Horaci, la seva obra és més aviat amarga i pessimista. Moltes de les seves Sàtires revelen la seva indignació moral davant diversos usos socials, com la hipocresia, els abusos dels rics i la corrupció de l'administració de Domicià. També és molt conegut per algunes de les seves expressions.

Ocaña, Manuel (Salamanca, Espanya, 1966)

És arquitecte i professor a l'ETSAM de Madrid, ha participat en diferents conferències arreu del món i ha rebut diversos premis importants i també ha publicat la seua obra a diversos mitjans de premsa arquitectònica. El seu estudi es troba a Madrid i fa projectes que van des de el paisajisme a la restauració patrimonial.

Ruskin, John (Londres, Regne Unit, 1819-1900)

Filòsof, crític i historiador britànic de l'Art. La importància en la història crítica estètica es deu principalment als tres volums sobre els Pintors moderns (1843, 1846, 1856). Ruskin no tolerava cap regla, ni tècnica ni formal, quan es tractava de l'Art. Tot principi tradicionalment admès com a determinant de l'expressió artística és substituït en ell pel amor. El veritable artista és el resultat d'un do de Déu, que atorga a un home la capacitat innata i espontània d'estimar els aspectes visibles del món i d'unir-se a la seva essència íntima amb una simpatia immediata i fecunda. Encara que Ruskin parla amb freqüència de creació artística, En realitat no concep l'Art com un acte de veritable creació. Per a ell el fet artístic es resol sempre en una apassionada adhesió al dada: veritable artista és aquell que estima veritablement les coses i d'aquesta manera descobreix en les mateixes seva "veritat". Certament l'artista ha d'escollir les seves formes entre les existents en la naturalesa, però l'elecció ha de ser guiada únicament pel seu gust. Aquesta part de l'estètica de Ruskin segueix sent vàlida en els nostres dies. Perquè aquest gust no és per a ell un indeterminat "no sé què", sinó una categoria de la visió.

Santos, Juan Domingo (Granada, Espanya, 1961)

Nascut a Granada, és arquitecte i professor de Projectes a l'ETSA de Granada i ha estat convidat en diverses escoles d'arquitectura internacionals. Els seus treballs han estat exposats en exposicions internacionals i nacionals.

El seu estudi està a la torre alcoholera d'una antiga fàbrica de sucre a Granada, que recupera a través d'un projecte de revitalització d'un espai industrial com a lloc per viure i treballar. Acaba de finalitzar el curtmetratge 'Una trobada' al costat del director de cinema Juan Bollaín que relata la seva vida i experiències dutes a terme des de 1986 a la fàbrica, un lloc que ha condicionat la seva manera d'entendre la relació entre arquitectura i patrimoni, i una activitat que alhora s'ha revelat com una acció de rescat d'aquesta recinte industrial abandonat.

Superestudio 50

Va ser una empresa d'arquitectura fundada per un grup d'arquitectes recentment graduats, el 1966 a Florència.

Els principals arquitectes van ser Adolfo Natalini i Cristiano Toraldo di Francia, als quals s'afegeixen Roberto Magris, Alessandro Magris, Gianpiero Frassinelli i Alessandro Poli. Juntament amb l'Associació Archizoom, Gianni Pettena, Lapo Binazzi i altres eren els exponents de l'arquitectura radical, presenten a el seu pensament temes actuals com el "monument continu" i el "supersuperfície".

Tagliabue, Benedetta (Milà, Itàlia, 1963)

Va estudiar arquitectura a l'Istituto di Architettura di Venezia (IUAV) i actualment actua com a director de l'empresa internacional d'arquitectura Miralles Tagliabue EMBT, fundada el 1994 en col·laboració amb Enric Miralles, amb seu a Barcelona i, des de 2010, a Xangai. Ha rebut molts premis de talla internacional, com ha realitzat construccions arreu del món.

Torres Balbás, Leopoldo (Madrid, Espanya, 1888 -1960)

Fou un arquitecte restaurador, arqueòleg i escriptor prolífic sobre l'arquitectura monumental espanyola. Desenvolupà la part més important de la seua obra en Granada. Va estudiar a la Escola de Arquitectura de Madrid, i va obtenir el títol d'arquitecte el 1916. En 1931 va guanyar per oposició la càtedra de Història de les Arts Plàstiques i Història de l'Arquitectura en la mateixa escola. És recordat com a un dels pares de la restauració monumental espanyola. La seua aportació va ser fonamental es veu reflectida en els seus escrits i al seus pensaments teòrics al voltant de la restauració. Va ser qui va intervenir a l'Alhambra conservant-la i embalsamant-la per a poder-la gaudir-la als nostres dies.

Urtzon, Jorn (Copenhague, Dinamarca, 1918-2008)

Arquitecte danès. Considerat un dels millors arquitectes del seu país, mostra una tendència cap a l'arquitectura orgànica inspirada en F. Ll. Wright i Alvar Aalto, amb el qual va treballar a Hèlsinki el 1946. La seva obra més notòria és el nou Teatre de l'Òpera de Sydney, començat el 1957. L'estructura d'edifici consta d'unes membranes en forma de closques per a la coberta que aconsegueixen els 60 metres d'alçada i que descansen sobre una plataforma artificial amb grans escalinates, en els soterranis, de grans dimensions, se situa el teatre experimental, l'accés per a cotxes i les dependències auxiliars. El 1964 va guanyar el concurs per al teatre municipal de Zurich. Per al projecte del Museu Silkeborg (1966) es va inspirar en el pintor Asper Jorn; el conjunt s'enterra en gairebé la seva totalitat, deixant una zona central buida per aconseguir efectes espacials. El 1974 va construir l'Església de Bagsvaard prop de Copenhaguen, il·luminada mitjançant lluernes col·locats en els murs exteriors. En 2003 va rebre el Premi Pritzker, un guardó de prestigi equivalent al Nobel.

Vargas Llosa, Mario (Arequipa, Perú, 1936)

Escriptor, polític i periodista peruà. Premi Nobel de Literatura 2010. Estudia Lletres i Dret a la Universitat Nacional Major de Sant Marcos i comença a col·laborar professionalment en diaris i revistes, sent editor dels Quaderns de Composició i la revista Literatura. El 1958 li concedeixen la beca d'estudis "Javier Prado" a la Universitat Complutense de Madrid, on obté el títol de Doctor en Filosofia i Lletres. Un any més tard es trasllada a París, i allí treballa en diferents mitjans fins que aconsegueix entrar a l'Agència France Press i, més tard, en la Ràdio Televisió Francesa, on coneix a nombrosos escriptors hispanoamericans. El 1994 és nomenat membre de la Reial Acadèmia Espanyola i aquest mateix any guanya el Premi Miguel de Cervantes; posteriorment és reconegut doctor honoris causa en nombroses universitats. La seva obra ha estat traduïda a més de 30 idiomes.

Violette-Le Duc, Eugène (París, França, 1814-1879)

Arquitecte, restaurador i teòric de l'arquitectura francesa, un dels grans teòrics i dels impulsors de l'estil neogòtic. En 1846 va ser nomenat cap de l'oficina de Monument. Del 1844 al 1847, va iniciar la seva tasca literària sobre teoria de l'arquitectura. Va escriure un total de nou articles per a la revista *Annales Archéologiques*, dirigida per Alphonse Napoleó Didron, on va exposar per primera vegada les seves teories sobre el gòtic com a estil racional. Els principis bàsics establerts en ells constitueixen el nucli d'interpretació del gòtic; la resta de les seves obres seran una ampliació i un raonament d'aquests principis. Després d'aquests primers escrits, Viollet es va imposar un amplíssim programa amb el qual plasmar la seva visió de l'arquitectura. El desenvolupament del mateix li va ocupar amb més o menys intensitat la resta de la seva vida. El seu primer gran projecte va ser el *Dictionnaire raisonné de l'architecture française*, el segon gran projecte va ser el *Dictionnaire raisonné du Mobilier française de l'époque carlovingienne a la Renaissance*.

Zumthor, Peter (Basilea, Suïssa, 1943)

És un arquitecte suís nascut a Basilea al 1943, guanyador del premi Pritzker en 2009 i un dels arquitectes més importants i influents del panorama actual. Va néixer en una gran família catòlica que vivia als afores de Basilea, i va ser criat per seguir els passos del seu pare com ebenista. Zumthor va assistir a una escola suïssa de "arts aplicades", construïda sobre el model de la Bauhaus, i amb professors de la Bauhaus. Després va estudiar disseny industrial a Nova York, a l'Institut Pratt d'Art i Disseny.

Va començar projectant cases de fusta, passant posteriorment a treballar el formigó. Amb aquest material ha desenvolupat intel·ligents sistemes de construcció, com el de la capella Bruder Klaus, a Suïssa, on va utilitzar un encofrat de troncs de fusta disposats a la manera d'una cabanya índia, deixant una xemeneia, tal que un cop endurit el formigó, va cremar les fustes, deixant les seves traces a la textura del formigó.